

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочно-дистанційна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр
„_____” _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ
ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ
ОБЛАСТІ”***

***зі спеціальності 242 “Туризм”
освітня програма “Туризм” ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Каган Анастасія Юріївна

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ.....	6
1.1. Зміст, передумови та чинники розвитку екологічного (зеленого) туризму	6
1.2. Першоджерела і ресурси розвитку екологічного (зеленого) туризму	19
1.3. Формування регіональної екологічної мережі Чернігівщини	36
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ РЕГІОНІ	43
2.1. Організація екологічного туризму та стан туристичної інфраструктури в регіоні	43
2.2. Розвиток мисливського господарства і туризму як складової зеленого туризму в регіоні	48
2.3. Перспективи післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Сучасний стрімкий розвиток наук та технологій ставить перед людством не лише наукові, а й багато етичних проблем, з-поміж яких однією з найважливіших є ставлення людини до Природи. Безумовне усвідомлення людством і кожною людиною своєї ролі й відповідальності перед Природою є найважливішою й найнеобхіднішою частиною процесу ноосферного розвитку, ідеї якого знайшли підтримку і розуміння всього цивілізованого суспільства і поступово лягли в основу сучасних уявлень про сталий розвиток.

Отже, сьогодні людство чітко усвідомлює, що найголовнішою метою історичного розвитку суспільства є його сталий розвиток як хронологічно цілісний процес життя. Суспільство, що стало розвивається, – це суспільство, яке здатне гармонійно будувати відносини «людина – суспільство – природа», і яке досягло розуміння (колективного усвідомлення) необхідності коеволюційного (тобто спільного еволюціонування системи і її середовища), сорозвитку суспільства й природи.

Значно сприяти формуванню ноосферної свідомості, або мислення, шляхом установлення гармонії між людиною й природою може й повинен розвиток екологічного туризму, як вид збалансованого (сталого) природокористування

Основними причинами розвитку екологічного туризму є прагнення людей до спілкування з природою, втома від соціальних контактів, вичерпність емоційних ресурсів, зменшення фізичних навантажень (сидячий спосіб життя) та інше.

Питання екологічного туризму змістовно висвітлені у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Українські вчені також долучилися до розроблення теоретичних основ розвитку екологічного туризму. Серед них:

Ю. Б. Миронов, О.Ю. Дмитрук, О.О. Бейдик, Я. Б. Олійник, В.І. Гетьман, О. О. Любіцева, Ю.В. Зінько, В.П. Васильєв, М.Й.Рутинський, В. Л. Руденко, О. І. Шаблій та ін. Ними напрацьовані принципи формування концепцій менеджменту та маркетингу в екотуризмі, пріоритети розвитку туристичної галузі України, суспільно-економічні чинники розвитку екологічного туризму, маркетинговий профіль екотуриста та інші аспекти.

У роботах зазначених авторів висвітлюється питання становлення та розвитку екологічного туризму на ринку туристичних послуг, визначаються форми та види туризму, аналізуються загальні напрями розвитку цієї сфери господарювання. Проте питання розвитку цієї галузі туризму ще не знайшло достатнього відображення в науковій літературі

Мета роботи полягає у вивченні стану розвитку екологічного (зеленого) туризму у регіонах світу, шляхи його сучасного розвитку, перспективи його розвитку в Україні та в Чернігівській області, зокрема. Поставлена мета досягається забезпечується через виконання таких завдань:

- вивчити зміст, передумови та чинники розвитку екологічного (зеленого) туризму;
- розкрити першоджерела та ресурси як основи розвитку екологічного туризму;
- відобразити сутність формування регіональної екологічної мережі Чернігівщини;
- проаналізувати організацію екологічного туризму та стан туристичної інфраструктури в регіоні в довоєнний період;
- дослідити розвиток мисливського господарства і мисливського туризму як складову екологічного туризму в регіоні;
- спрогнозувати перспективи післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) туризму в адміністративному центрі регіону;

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси

дослідження розвитку екологічного (зеленого) туризму. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку екологічного (зеленого) туризму у регіонах світу, Україні та Чернігівській області.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовувався наступний комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи порівняльного аналізу, методи прямого структурного аналізу, узагальнення. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації за темою. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Чернігівській області та Департаменту екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження організації сфери туризму на регіональному рівні, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, дані всесвітньої мережі Інтернет.

Деякі положення кваліфікаційної роботи були апробовані опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2024» (м. Полтава, ПУЕТ, 2024 р.).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 16 рисунків, 10 таблиць, та 3 додатки (у них 1 рисунок та 7 таблиць), перелік інформаційних джерел налічує 98 найменувань. Робота викладена на 80 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

1.1. Зміст, передумови та чинники розвитку екологічного (зеленого) туризму

Вивчаючи зміст категорії «екологічний туризм», зазначаємо, що даний термін має різне трактування. Тобто, екологічний туризм – це вид туристичної діяльності де є мінімальний антропогенний вплив на природне середовище та яка спрямована на ознайомлення, вивчення і збереження природи [36].

Екологічний туризм виконує певні функції, які наведено в таблиці 1.1.1

Таблиця 1.1.1

Функції екологічного туризму, складено за [36]

Пізнавальна функція	Рекреаційна функція	Економічна функція	Збереження здоров'я людини	Естетична функція
знайомство з різноманіттям флори і фауни	активний відпочинок	формування екологічної культури	свіже повітря: ароматерапія, фітонциди	джерело натхнення для творців мистецтва
вивчення біоценозів	зміна ситуації	забезпечення екологічної безпеки	сонячні промені підвищують активність кори головного мозку, позитивно впливають на обмін речовин і гормональний фон.	задоволення естетичних уявлень
	зняття емоційного напруження	взаємодія з дикою природою	мінеральні води мають цілющі властивості	

Екологічний туризм визначається для нечисленних цільових груп туристів (в межах 10 осіб), які прагнуть дізнатися значно більше про природні ландшафти у конкретній місцевості та надати допомогу людям, які

мешкають саме там. Екологічні туристи подорожують там, де найголовнішими атракціями є середовище помешкання флори і фауни. Потенційні екотуристи вважають правильним дізнатись значно більше про умови проживання місцевого населення у/поряд із дикою природою [36].

У статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [62], території та об'єкти природно-заповідного фонду використовуються з оздоровчою та іншою рекреаційною метою. Відповідний розвиток інфраструктури, сервісу та реклами таких територій нашої країни мають стати основними магнітами і атракційними центрами такого роду рекреаційно-туристичної діяльності як екологічний туризм [69].

Це своєрідний сектор сфери туризму, який забезпечує прагнення, в першу чергу, до взаємодії із живою природою, пізнання її елементів і явищ, активного відпочинку і позитивних емоцій на природі.

Екологічний туризм тісно пов'язаний із екологічною освітою. При пізнанні природних ландшафтів, туристи повинні розуміти необхідність небайдужого до них ставлення. Саме через це внесок екологічного туризму у виховання екологічної культури надзвичайно важливий і безцінний. Така форма туризму допомагає людині-туристу значно простіше зрозуміти й усвідомити, що відчуття наснаги і радості, що виникає при спілкуванні з дикою природою, це фізіологічно і біологічно обумовлена потреба для людини, як важливої складової живої Природи [5].

Сьогодні багато спеціалістів говорять, що пристосувальні реакції психосоматики сучасної людини до збіднення біотичного різноманіття природних ландшафтів не визначені й експериментальним шляхом не обґрунтовані. Тому цілком можливо, що саме вони можуть бути причиною, підґрунтям асоціальних вчинків, егоїстичної поведінки, агресивних станів, що руйнують взаємозв'язки і між людьми, і між населенням і живою природою [71].

Частка екологічного туризму становить більше ніж 10% туристичного ринку, а за темпами росту перевищує відповідні темпи всієї туристичної індустрії. Головною і рушійною силою такого раптового підйому є стрімко зростаючий попит на відпочинок у природному середовищі, який характеризується збільшенням відмінностей середовища помешкання людини сучасного суспільства її фізіолого-психологічним потребам. Повне задоволення цього попиту та успіх і віддача розвитку розвитку екологічного туризму, як ніякого іншого виду туристичної галузі, залежить від якості навколишніх природних і антропогенних ландшафтів, бо туристи цінують саме його незайманість і первинність [2].

Тобто, екологічний туризм постає важливим сегментом економічної діяльності на природно-рекреаційних територіях нашої планети. Він дає можливість туристам застосовувати на практиці діючі вияви довкілля й культури та навчатися важливій функції збереження біологічного різноманіття і місцевих автохтонних культур. Екотуризм дозволяє отримувати надходження для програм охорони і відтворення природи та економічні зиски для населення, що мешкає в сільських територіальних громадах [5].

До цього часу не існує якогось єдиного конкретного універсального визначення категорії «екологічний туризм» [1]. Цілком доцільно адекватна пропозиція взяти за основу твердження, запропоноване Товариством екологічного туризму (США): «Екотуризм – це подорожі в місця з відносно недоторканою природою з метою, не порушуючи цілісності екосистем, отримати уявлення про природні й культурно-етнографічні особливості даної території, які створюють такі економічні умови, коли охорона природи стає вигідною місцевому населенню» [2].

При висвітленні дефініції «екотуризм» варто розмежовувати два, поширені на сьогодні підходи до виділення екологічного сектору в туризмі.

У першому випадку екологічний туризм – це туризм, пріоритетним об'єктом якого є дика першозданна природа. При цьому автори також відмічають труднощі проведення межі між власне природою та традиційною культурою, тому разом із природою органічно включають культуру до об'єктів екологічного туризму [2, 5].

За другого підходу – екологічний туризм розглядають як елемент сталого (збалансованого) туризму. Здається це справедливо, оскільки даний вид туризму базується й успішно практично застосовує головні принципи концепції сталого (збалансованого) розвитку. За цієї концепції використання природи, що не призводить до деградації і вилучення природних ресурсів, бо для їх відновлення й охорони використовується певна частка доходів від його розвитку. За такого підходу об'єкти туризму відповідно розглядаються як природного, так і антропогенного походження .

Констатуємо, під екологічним туризмом варто розуміти певний вид туризму зі специфічними властивостями, а під сталим (збалансованим) – лише напрямок розвитку, що ґрунтується на засадах концепції сталого розвитку. З чого слідує, що сталий туризм фактично може бути будь-яким видом, а не тільки екологічним, але будь-який екологічний туризм це приклад сталого туризму [5].

Звідси слідує, що екологічний туризм – це суто природо-орієнтований сталий туризм. Усі його властивості детермінуються тільки об'єктивними причинами: орієнтація на природу – специфіка туристського попиту, а сталість – економічною користю для підтримки якості довкілля [5].

Зазначимо ознаки, за якими екологічний туризм принципово відрізняється від традиційного:

- потужне домінування природних об'єктів в туризмі;
- збалансовані види природокористування;
- знижена ресурсо- та енергомісткість;

- власна присутність у соціально-економічному функціонуванні територій;

- екологічна просвіта та екологічне виховання туристів [2].

Важливо окреслити основні цілі екологічного туризму. Це, зокрема:

- покращання культури взаємодії людини та природи;
- розробка етичних норм поведінки населення серед дикої природи;
- особиста відповідальність за стан біосфери і її окремих компонентів;
- відтворення духовних і фізичних сил людини;
- забезпечення адекватної рекреації в природному середовищі [62].

Слід відзначити, що об'єктами екологічного туризму можуть бути і природними, і культурними визначними пам'ятками, природними й природно-антропогенними чи техногенними ландшафтами, де традиційна культура складає цілісню систему з довкіллям. Об'єктами екологічного туризму також можуть бути екзотичні фауністичні біоценози (квітучі тропічні ліси, тундра чи лісотундра влітку, пустелі весною). Найбільше туристи тішаються просто унікальними природними ландшафтами [5].

При перевазі якоїсь конкретної мети екологічної подорожі (відпочинок, отримання якогось об'єму екологічної інформації й знань) виділяють наступні види екологічного туризму: науковий, культурно-пізнавальний, рекреаційний, екстремальний (див. рис. 1.1.1).

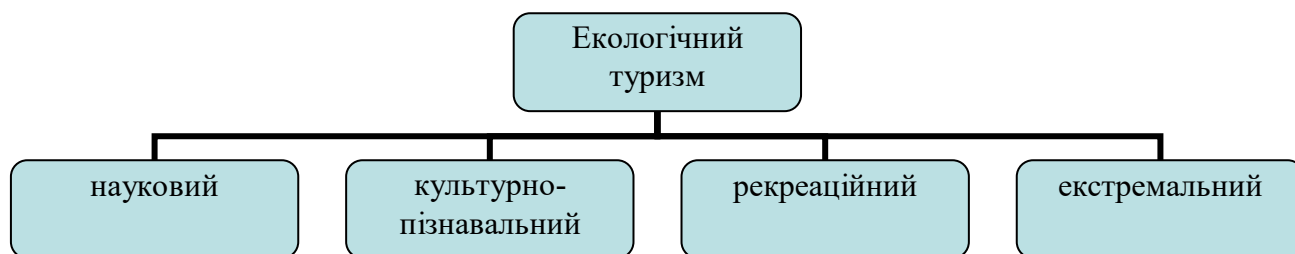

Рис. 1.1.1 Структура екологічного туризму, складено за [2, 5]

Суто науковим підвидом займається дуже незначна частка потенційних

туристів. Але саме цей вид є джерелом всього масиву інформації про вилучені й слабо- і недостворені регіони і ареали, які різноякісно необхідні і для науки, і для системного планування організації і розвитку туризму екологічної спрямованості. У наукові, зокрема, польові дослідження, які не потребують високої кваліфікації спеціалістів, активно стали залучатися звичайні туристи-добровольці (екологічні волонтери) [5].

Фактично кожна екологічна мандрівка має за мету пізнання якогось процесу чи явища. Об'єктами як пізнавального, так і наукового, екологічного туризму можуть бути найпривабливіші з позицій спостереження конкретні біологічні види тварин, зокрема, слони, тигри, леви, жирафи, горили, зебри та інші великі хижаки і копитні у Східній Африці чи Азії (Кенії, Танзанії, Ботсвані, Індії) [9, 5].

Екологічні туристи також цікавляться особливими визначними місцями і пам'ятками неживої природи. До них відносяться геоморфологічні, гідрологічні, спелеологічні, метеорологічні об'єкти і явища (північне сяйво, гори й каньйони, річки, озера, болота, сонячне чи місячне затемнення, печери). Окрім власне пізнавального, тут ще відбувається реалізація рекреаційного елементу екологічного туризму. До нього відносяться: спортивний туризм, скелелазіння, альпінізм, лижні, кінні, водні, вело- та піші походи, а також деякі види активних і пасивних занять [5].

Досить популярними видами екологічної діяльності туристів піші походи, різні варіанти спостереження за звірами і птахами, кіно-, відео та фотозйомка, екологічне сафарі, проживання в кемпінгах та наметових містечках, підняття в гори і альпінізм, різні види риболовлі та водного туризму (сплав річками на байдарках, каное, плотах), ботанічні і зоологічні екскурсії, туризм з елементами археології і палеонтології, спелеологічний туризм, ентомологічні спостереження за екзотичними метеликами і т.п. [5].

В Україні екологічний туризм розвивається значною мірою

здійснюється переважно на рекреаційно-туристичних природно-заповідних територіях (ПЗТ) національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, біосферних заповідників та деяких резервних територій, де відповідна екотуристична діяльність дає можливість розвивати наступні форм екологічного туризму (див. таблицю 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Форми екологічного туризму, складено за [5, 6]

екскурсії маркованими екологічними стежками з короткостроковим відпочинком в зонах регульованої та стаціонарної рекреації;
піший спортивно-оздоровчий екотуризм;
лижні подорожі та прогулянки (лижний, включаючи гірськолижний);
подорожі на велосипедах (велосипедний екотуризм);
прогулянки і подорожі на конях (кінний екотуризм);
водний екотуризм – спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг), подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах;
екскурсії у карстові печери (спелеологічний екотуризм, спелеотуризм);
любительське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм);
підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (підводний екотуризм, дайвінг);
любительське і спортивне рибальство;
парапланеризм, прогулянки, подорожі на повітряних кулях (балунінг);
скелелазіння (альпінізм)

Екологічний туризм базується на наступних концептуальних положеннях (див. таблицю 1.1.3).

Таблиця 1.1.3

Концептуальні положення екологічного туризму, складено за [5, 6]

мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти при максимальному рекреаційно-туристичному використанні;
гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційно-туристичної інфраструктури;
відвідування рекреаційних ПЗТ та об'єктів, ознайомлення із звичками і традиціями територіальних громад;
науково-пізнавальне освоєння природного (біологічного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття і гуманістичного потенціалу рекреаційних ПЗТ.
гарантія довготривалого збереження природних та культурних ресурсів рекреаційних ПЗТ.

Для успішного розвитку екологічного туризму в Україні треба добитись реалізації наступних чинників [5]:

- створити соціально-політичні та економічні умови, які сприятимуть інвестиціям у розвиток екологічного туризму;
- забезпечення надання розроблених платних послуг та їх відповідну якість національним природним паркам;
- надати детальну інформацію, в тому числі, спеціалізовану про рекреаційно-туристичні території національних природних парків, їх актуальна реклама (флаєри чи буклети) та популяризація в соціальних мережах та ЗМІ. Часто успіх екоподорожей залежить від можливості мандрівків подібних об'єктів отримати доствірні дані ще до початку екологічного туру;
- розробити реальний туристичний продукт, що відповідає всім зразкам міжнародного туристичного ринку (зокрема, спеціалізовані маршрути і програми для різних цільових груп екологічних туристів);
- стимулювання у штатних і позаштатних працівників відповідних структурних відділів управління національних природних парків підвищення кваліфікації достатнього досвіду і розширення знань з організації екологічного туризму в області окремих секторів (маркетинг, ціни, пізнавально-дозвілєві програми для різних цільових аудиторій);
- розробит єдині цивілізовані стандарти цінової політики на види послуг за принципом “ціна-якість”;
- забезпечення спеціалізованими структурними підрозділами керівництвом національних природних парків досконалого управління (зокрема, із планування, організації, координації, контролю) рекреаційно-туристичною діяльністю, що реалізується разом із спільними підприємствами та із залученням різних комерційних структур – турагентів, туроператорів, тобто туристських фірм;

- стимулювання участі населення на місцях у розвитку екологічного туризму [30].

Для вирішення сучасних проблем розвитку екологічного туризму на природно-заповідних територіях ПЗТ мають бути реалізовані і виконані наступні основні завдання [5]:

- екологічна туристична діяльність, що здійснюється в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду країни має бути забезпечена законодавчим і нормативно-правовим оформленням;

- розробити реальний економічний механізм надання рекреаційних (туристичних) послуг на комерційній основі, встановити нормативи у оплаті і розмірах платежів за їх надання, створити на засадах госпрозрахунку рекреаційні структурні підрозділи установ природно-заповідного фонду;

- фінансово та організаційно забезпечити за світовими зразками відповідною соціальною, рекреаційною та господарською інфраструктурою природно-заповідних територій та додаткових об'єктів, які безпосередньо використовуються з туристичною метою;

- вивчення, розробка та облаштування наукових культурно-пізнавальних туристських маршрутів та екологічних екскурсійних освітньо-пізнавальних стежин, що відповідають параметрам внутрішній та зовнішній пейзажній строкатості природно-антропогенних ландшафтів;

- наукове обґрунтування і механізм визначення та напрацювання допустимих (граничних) величин рекреаційних навантажень на природно-ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, що використовуються з метою відпочинку, туризму і/та лікування/оздоровлення;

- інвентаризація з кількісно-якісною оцінкою наявних на природно-заповідних територіях природно-рекреаційних (бальнеологічних, кліматичних, естетичних, лісових, пейзажних) та історико-культурних (музеї, меморіали, пам'ятки архітектури, фортеці, фортифікаційні споруди) ресурсів;

- формування у туристів та рекреантів патріотичного ставлення до природного і культурного надбання своєї країни та інтелектуально-гуманістичного світобачення [10].

Заради успішної організації та розвитку екотуризму та повноцінного використання туристичного потенціалу природно-заповідних територій слід створити наступні умови [5]:

1) туристичні потоки на ці території мають бути обмеженими і ретельно регулюватися. Для цього слід підбирати оптимальні групи відвідувачів чи екскурсантів (вважається, що для численних заповідних об'єктів найперспективніше має розвиватися науковий туризм). Масові види туризму для природно-заповідних територій поступаютьс організації тривалих, спеціалізованих, а значить дорожчих екотурів для невеликої кількості і нечисленних груп.

2) екотуризм має використовувати природоохоронні зони природно-заповідних територій. Екотуристичні маршрути можуть проходити на територіях пограничних із заповідними, і включати наявні локальні природні і антропогенні визначні пам'ятки. Тоді природно-заповідні території отримують прибуток, як організатори природно-туристичних програм у територіальних громадах, і, при цьому, забезпечують відвідувачів гідами-екскурсоводами, провідниками й науковими помічниками-консультантами як із числа своїх працівників, так і жителів околиць. Крім того, можна проводити екскурсії, обслуговування транспортними засобами й сувенірами.

3) якщо створити такі еко-туристичні маршрути безпосередньо на природно-заповідних територіях реально, бо це не протирічить ідеї їх створення й існує у взаємозв'язку з виконанням конкретних задач в області екологічної освіти і виховання населення, варто так будувати маршрути на даних ділянках території, щоб їх досконалість і режим експлуатації для забезпечували збереження природно-рекреаційних комплексів і контроль над

їх станом.

4) розвиток екологічного туризму має переваги, бо не вимагає будівництва нових закладів розміщення на заповідній території. Поселення еко-туристів треба планувати не на заповідних територіях, а в населених пунктах поблизу. Крім цього подібні заходи дають шанс звести до мінімуму негативні наслідки екологічного туризму на заповідних територіях [1].

Таким чином, розвиток екологічного туризму є потужним важелем для виконання поставлених цілей під час переходу до сталого (збалансованого) розвитку. Він також навчає важливості збереження і відтворення біорозмаїття, місцевого колориту і культури. Екотуристична діяльність, як показує час, зберігає природу, а лишаючись прибутковою, ще і виконує свою надзвичайно важливу соціально-економічну роль. Підсумовуючи, можна відзначити, що екологічний туризм – це ідеальний приклад єдності й збалансованої взаємодії всіх трьох складових сталого (збалансованого) розвитку – економічної, соціальної та екологічної [5, 6].

Специфічною є економічна функція екологічного туризму, яка спрямована на наступне [5, 6]:

- домінантна роль службам, що які забезпечують господарське функціонування екосистеми разом із заповідними територіями;
- сприяння і забезпечення прибутків для охорони і відтворення природно-заповідних територій та програм охорони природи;
- економічний зиск для місцевої влади, підприємців і пересічного населення.

Соціальна функція, зокрема, в екологічному туризмі покликана для досягнення певних морально-естетичних цілей [5, 6]:

- відновлення духовних, фізичних та інтелектуальних сил людини;
- екологічна освіта та підвищення культури взаємовідносин людини з довкіллям;

- виховання почуття власної особистої відповідальності за долю природи та її окремих компонентів.

Основні цілі екологічної функції екологічного туризму полягають у [5, 6]:

- підвищенні ефективності роботи державних структур у сфері контролю та профілактики екологічних правопорушень;
- створенні нових заповідних природно-рекреаційних територій;
- сприянні збалансованому споживанню природних ресурсів і зниженні небезпеки для біологічного різноманіття.

Рекреаційні та охоронні еколого-економічні системи – рекреаційні зони, заповідники, заказники, національні парки та інші охоронні території. Вплив людини спрямований головний чином на оптимізацію природних ландшафтів. Рекреаційні системи майже повсюдно відчують значне антропогенне навантаження [23].

Багатогранність процесів природокористування не може вміститися в таку схему в усій повноті своєї різноманітності. Оптимізація природокористування вимагає більшої видової деталізації еколого-економічних систем. Тому запропоновані В.К.Слюсаренком типи систем доцільно використати як класи, а всередині їх виявити типи, підтипи, види. Для цього доцільно керуватися такими ознаками типізації [23]:

- а) масштаби і структура господарства;
- б) сумарний рівень антропогенного навантаження;
- в) тип природної системи;
- г) рівень антропогенної перетвореності ландшафтів;
- д) стійкість ландшафту.

З цих позицій, екологічний туризм можна розглядати як складне соціо-еколого-економічне явище, де кожний елемент впливає один на одного (рис. 1.1.2).

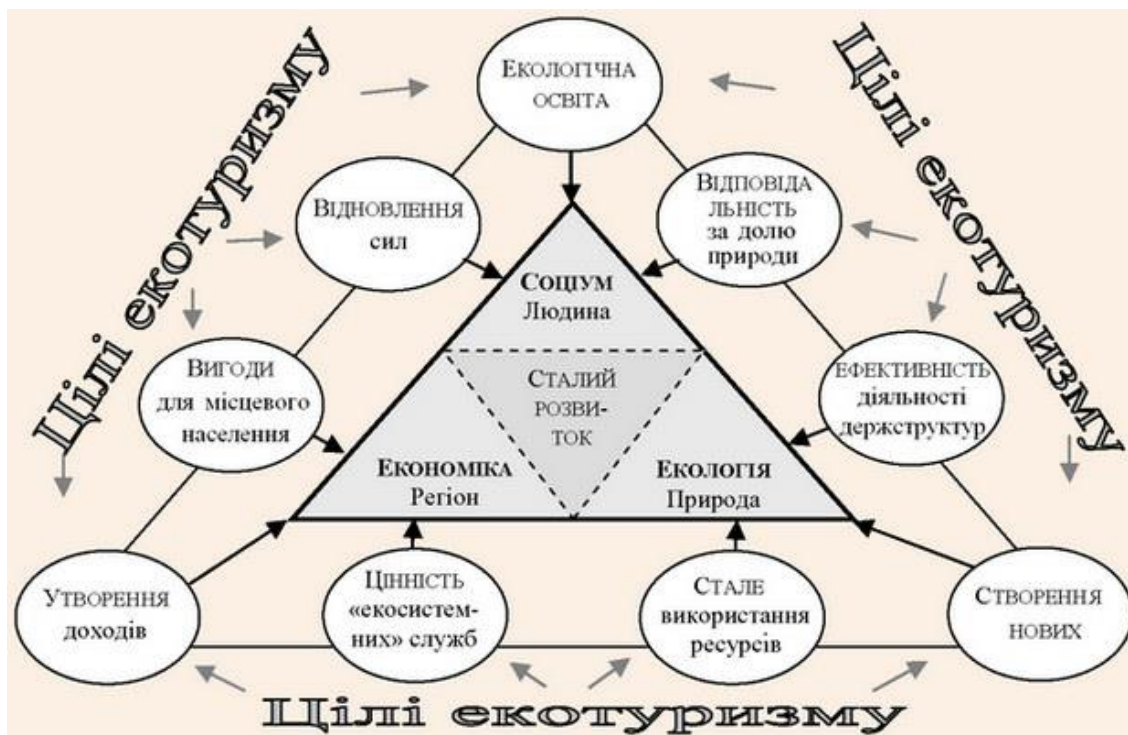

Рис. 1.1.2 Соціо-еколого-економічна система як ціль екологічного туризму, за [5, 23]

Як вказано на рис. 1.1.2, цілі екологічного туризму перебувають у взаємозв'язку як ланки цілого ланцюга. Безперечно, первісним і головним є відновлення фізичних, психологічних та духовних сил кожної людини. Під час екологічної туристичної мандрівки людина-турист екологічно дружньо збагачується, розшире світогляд, а це призводить до зростання почуття персональної відповідальності за долю природи і все, що в ній відбувається. Наслідком є розуміння необхідності зростання ефективності діяльності держави і її структур у сфері аудиту, превентивності/запобігання екологічних правопорушень. Як результат туристичні об'єкти (організації) отримують економічні дивіденди для місцевої територіальної громади, бізнесу, і, звичайно, сільського населення [5].

Виходячи з вищесказаного, підкреслим, що розвиток і організація екологічного туризму в регіоні може стати не тільки важливим фактором

збалансованого розвитку природно-заповідних територій, а й адекватною моделлю дбайливого споживання природних ресурсів як визначального чинника розвитку будь-якої держави, через вирішення численних нагальних і важких проблем, які реально сьогодні існують в екологічному туризмі, в тому числі не тільки на територіях ПЗФ в Україні.

1.2. Першоджерела і ресурси розвитку екологічного (зеленого) туризму

У сучасній національній культурі українського народу, як і інших народів, значне місце посідають традиції, що склалися в галузі матеріальної та духовної культури упродовж багатьох століть. У наш час ці традиції, набуваючи нових рис та змісту, значною мірою зберігають свій національний колорит. Найкращі з них міцно увійшли до національного побуту та знаходять своє відображення у домобудуванні, характері одягу, приготуванні їжі та інших сторонах життя українського народу [32]. Все це використовується у екологічному (зеленому) туризмі.

Для народної архітектури України характерна спільність основних принципів планування будівель та архітектурно-мистецьких прийомів оформлення. У той самий час у різних районах під впливом історичних, соціально-економічних і географічних умов, і навіть взаємозв'язків із народами, спорідненими за походженням, близькими в історичному й культурному розвитку, чи народами, котрі живуть поруч, сформувалися свої специфічні риси архітектури житла. Типове народне житло в Україні вирізнялося простотою та художньою виразністю архітектурного рішення [32].

До XX ст. панівним типом українського сільського будинку була

прямокутна двокамерна будова, що складалася з хати та сіней. У таких будинках жили найбідніші селяни. Трикамерне житло, яке складалося з хати, сіней і комори (комора – неопалювана частина хати), мали більш заможні селяни-середняки та багаті. На відміну від будинків у селах сусідніх країн з типово двосхилим дахом в Україні як правило переважав чотирисхилий солом'яний дах. Стіни будинків зводилися з глини, саману, лози, очерету, соломи, зрідка з дерева, цегли або каменю в залежності від місцевого матеріалу [43].

Характерна риса старої типової української хати – її небагатий, але привабливий зовнішній вигляд: чисто вибілені стіни з розписами, солом'яний майстерно підстрижений дах та вікна з різьбленими віконницями та іншими прикрасами, що гармонують із навколишнім пейзажем [32].

У районах Полісся переважали зрубні будинки, які на південь поступово поступалися місцем глинобитним. Для центральних районів (Придніпров'я) були характерні розвинені з головного фасаду звиси покрівлі (чердашок) і високі глинобитні виступи (призьба), для Правобережжя та Поділля – яскравий настінний розпис або забарвлення стін. Художнє оформлення традиційного житла в Поділлі має багато спільних рис із житлом молдаван [43].

У Карпатах будинки вирізнялися високими дерев'яними чи солом'яними дахами зрубними стінами, багатством різьблених прикрас.

Дуже різноманітна народна архітектура півдня України. Тут у прийомах будівництва, плануванні, використанні декоративних засобів найяскравіше виявився вплив культур різних народів за наявності однакового будівельного матеріалу (глина, камінь). Мали свої особливості навіть окремі частини житлових будов. Наприклад, в українців були холодні (неопалювані) сіни, у болгар – теплі [43].

Внутрішнє планування звичайної української хати було однотипним:

при вході в одному з кутів знаходилася піч, по діагоналі від неї – «червоний кут» (покуть). Покуть – почесне місце в селянській хаті: тут за столом зазвичай сидів глава сім'ї, садили найбільш шанованого гостя, молодих на весіллі; на хрестинах тут на деякий час клали новонародженого. Уздовж фасадної та торцевої стін стояли лавки, а між торцевою стіною та піччю був настил із дощок для сання – (піл) [32].

Нині характер сільського житла змінився до невпізнання. Поряд із традиційними хатами з'явилися сучасні будинки, упорядковані будівлі виразних архітектуро-мистецьких форм, зі заскленими верандами, зручним розташуванням кімнат. В останні роки дуже поширене будівництво будинків із кількома житловими приміщеннями, відокремленими від кухні. Замість очерету, соломи та дерева для влаштування дахів використовуються черепиця, залізо та шифер. Зовсім по-новому виглядають внутрішній вигляд та планування української хати. Замість старовинної печі та широких димарів з'явилася плита, що втрачає своє колишнє значення «червоний кут» [32].

Хоч сільське будівництво в різних областях України ведеться в основному за типовими проектами, близькими до оформлення, нові будинки та споруди в різних районах країни, особливо будинки індивідуальних забудовників, мають відбиток найкращих місцевих традицій та народної творчості минулого. У декоративно-художньому оформленні сільського житла широко використовуються традиційні засоби – кольоровий орнамент, настінний розпис, різьблення, побутова кераміка, прикраса стін рушниками (великими, барвисто вишитими рушниками) та тканинами. Набули розвитку і нові форми (наприклад, застосування пластиків при влаштуванні карнизів, обрамленні вікон тощо, створення на стінах будинків рельєфних різнокольорових відбитків, що зображують головним чином різні рослини – так званий рослинний орнамент) [32, 43].

Барвистістю, самобутністю та оригінальністю відрізняється

національний одяг українців. Своєрідність українського народного одягу відображена у жанрових полотнах видатних українських художників – Т. Шевченка, М. Пимоненка, у літературних творах М. Гоголя, І. Нечуй-Левицького, Панаса Мирного та багатьох інших. У крої, характері матеріалу та ткацтва, вишивці, способах носіння українського одягу є багато спільного з одягом інших слов'янських народів. Загальні мотиви спостерігаються також у одязі українців та молдаван. У деяких видах одягу українців є безсумнівними східні впливи [43].

У давні часи селянський одяг в Україні виготовлявся головним чином із полотна, сукна та інших домотканих матеріалів. Значні відмінності у народному одязі визначалися географічними та господарськими особливостями окремих районів, і навіть соціальними чинниками. Наприклад, кожух (верхній зимовий одяг з овчини, по крію схожий зі свитою), як і черевики, побутовували переважно серед заможних селян. Влітку чоловіки носили сорочку простого крою, прикрашену вишивкою, та полотняні шаровари; взимку та восени – безрукавку та свиту (світу – кафтаноподібний одяг із домашнього, зазвичай коричневого, сукна, а святковий – світлих тонів або білий). Головними уборами служили солом'яні капелюхи (гомілки) та різної форми шапки, зроблені з овчини. Характерними були смушкові шапки. Взуття складалося з постол, чобіт (чоботів), рідше личаків (вид лаптів) [32].

Особливо барвистим і різноманітним був жіночий одяг. Це насамперед усілякого типу сорочки, прикрашені ошатною вишивкою на плечах, рукавах, грудях. У кожному районі України жіночі сорочки відрізнялися своїм стилем та технічними прийомами виготовлення. Поділля була відома найтоншою «ниткою», виконаною в червоному та чорному кольорах. Київщина та Полтавщина – яскравою, яскравою вишивкою найрізноманітнішого малюнка. Існували й інші види вишивки (хрестом, лиштвою, мережкою та ін.). Поверх

сорочки нижня частина корпусу огорталася двома шматками вовняної тканини – запаскою, плахтою з візерункової тканини або тупцем – однотонним шматком тканини (всі ці елементи в ХХ ст. майже повсюди замінила спідниця). На сорочку вдягалася безрукавка – корсет [43].

Верхнім одягом, як і в чоловіків, була свита, зроблена з білого або темного сукна. На голову одягали пам'ятку (щось на зразок рушника), а пізніше – платок (тепла хустка) або очипок (чепець), який носили заміжні жінки. Дівчата волосся заплітало у дві чи одну косу, у свята прикрашали голову вінками [32].

У різних районах України характер одягу та його прикрас мав свої особливості. Наприклад, у Слобідській Україні оригінальним барвистим орнаментом вирізнялися знамениті охтирські та богодухівські кожухи. Кожного, хто побував на Прикарпатті та Закарпатті, приваблює одяг українських горян – гуцулів. Для неї характерні різноманітність вишивок, в яких переважають червоні тони різноманітних відтінків у поєднанні із зеленим та золотисто-жовтим, аплікації та металеві прикраси. Своєрідне весільне вбрання гуцулів, зокрема плечова накидка гугля з білої вовни з хибними рукавами. Важко уявити собі гуцула без шкіряної хутряної безрукавки кептаря, розцвіченою яскравою вишивкою та металевими прикрасами [43].

Україна славиться своєю багатою національною кухнею. Український борщ, різні борошняні вироби (пампушки – пампушки, білі булки – паляниці, галушки, зазвичай використовується до 20 видів різних продуктів, чим і досягаються його особливо високі смакові якості та поживність. Широко споживаються в Україні різні каші: пшоняна, гречана, гарбузова та ін. У селах популярна була лемішка – її варили з гречаного борошна та їли із свіжим молоком. У Буковині лемішку їдять зі сметаною або з олією, пересмаженою з цибулею. З гречаного борошна пекли гречаники (хліб та

оладки). На Поділлі, де на селянських ділянках вирощувалась кукурудза, в їжу вживали мамалигу (варене в окропі кукурудзяне борошно). У поліських районах населення систематично харчувалося картоплею та житнім хлібом, вживалися також лісові ягоди, гриби, лісові горіхи. Дуже бідно харчувалися в карпатських областях. Як і на Поліссі, споживання борошняних та м'ясних страв тут було обмежене, переважала їжа з бобових, кукурудзи, картоплі, молока. Для Закарпаття типовими були хліб, каша та інші страви із кукурудзи, а також вироби із овечого молока (бринза та ін.) [32].

Нині національна кухня України стала ще багатшою та різноманітнішою. Найбільш популярні місцеві страви розповсюдилися по всій країні. Тепер повсюдно, включаючи навіть найглухіші поліські та карпатські райони, можна зустріти полтавські вареники, галушки чи пироги; в індустріальних центрах популярні традиційні страви та вина закарпатців, подолян та ін. Українська народна кухня проникла також у побут інших народів [43].

У минулому Україна славилась ремеслами і промислами. Вироблялось одяг і взуття з волокна льону коноплі, шкіри. Розвивалось кушнірство, бондарство, художня різьба, виробництво посуду, кахлю, гончарство, обробка каменю, металу, виготовлення скла, лозоплетіння [43].

Українські килими славилися своєрідною гармонією колориту, оригінальною композицією, барвистістю в художньому килимарстві. Багатий і різноманітний їх орнамент: рослинний – на Полтавщині та Київщині, геометричний – на Поділлі, комбінований (геометричний та рослинний), стилізоване зображення рослин та тварин – в інших районах. У деяких районах утворилися центри художніх промислів: на Полтавщині Решетилівка та Сорочинці, художніми гончарними виробами – Опішня та Бубнівка, а тканими рушниками – Кролевець у Сумській області [43].

Досвід багатьох поколінь народних умільців став надбанням колективів

художньо-промислових фабрик. В Івано-Франківській області, наприклад, гуцульські майстри були об'єднані на таких фабриках, і їх продукція (сувеніри, прикраси, вишивки, вироби з дерева, металу, декоративних тканин) йшла до багатьох багатьох країн. Талановиті майстри живуть у багатьох селах Прикарпаття, але найбільше у місті Косові та навколишніх селах – Бристурах, Яворові, а також у Коломийському, Снятинському та Долинському районах [32, 43].

Дуже яскравим і барвистим був український весільний обряд, який вирізнявся своїми особливостями та художнім оформленням у тих чи інших районах України (наприклад, весілля на Закарпатті помітно відрізнялося від весілля на Поліссі чи Поділлі) [32, 43].

Сучасні свята увібрали окремі елементи старих звичаїв. Наприклад, коли відзначається свято врожаю, використовуються ігри та деякі сторони художнього оформлення старого святкування обжинок. Зміст обжинкових пісень, звісно, оновився [32, 43].

Традиційний порядок щедрування та виконання щедрівок (новорічних поздоровлень) і тепер знаходить своє відображення у колективних зустрічах Нового року тощо. Новим змістом наповнилися окремі елементи молодіжних свят та розваг: купальний вогонь, вінки, танці та ін. У той же час старі обряди (наприклад, оплакування молодої на весіллях) зникають [32, 43].

Всі цілі матеріальні і нематеріальні туристичні об'єкти використовуються в екологічному туризмі в різних областях України.

Чернігівська область – регіон на півночі України. На заході межує із Київською областю, на півночі – із Білоруссю та росією, на сході – із Сумською областю, на півдні – з українською Полтавщиною. Розташована в басейні річки Дніпро, а саме: суббасейну Верхнього Дніпра, суббасейну річки Десна та суббасейну середнього Дніпра. Територія Чернігівської області вміщує понад 1200 річок загальною довжиною десь біля 8,5 тисяч км

[25].

Рис. 1.2.1 Ландшафти як ресурс екологічного туризму Чернігівщини, за [25]

На території області протікають великі річки Дніпро (123 км), Десна (534 км), середні річки Сож (30 км), Судость (17 км), Сейм (65 км), Снов (210 км), Остер (188 км), Удай (228 км), Трубіж (15 км), Супій (15 км), а також 255 малих річок, в тому числі, які мають довжину більше 10 км – 179 [25, 65].

Головна річка Чернігівщини – Десна, яка тече з північного сходу на південний захід. Її ліві притоки – Сейм, Доч, Остер; праві – Убідь, Мена, Снов, Білоус. Загальна довжина річкової мережі складає 5799,8 км, в тому числі великих річок – 657,6 км, середніх – 767,4 км, малих річок – 4374,8 км [65].

«Поверхневі водні ресурси складаються з місцевого стоку, який формується у річковій мережі на власній території, транзитного, що надходить із суміжних країн по Дніпру, Десні та її притоках, стоку, який надходить із суміжних областей, підземних вод і запасів води, зосереджених у водоймах, озерах і болотах області.

Річки мають змішаний тип живлення, переважно атмосферний, з помітною участю ґрунтових вод (снігове живлення – біля 50%, дощове – 30%, підземне – 20%). Характерним є чітко виражена весняна повінь, низька літня межень, що інколи переривається дощовими паводками, та дещо підвищене стояння рівнів восени внаслідок дощів та взимку через відлиги. У

період весняної повені спостерігаються найбільші підйоми рівнів води – вода виходить на заплаву, річка проносить від 40 до 80% річного стоку» [25].

Область лежить у зонах мішаних лісів і лісостепу, що сприяє розвитку екологічного туризму. Загальна площа земель лісового фонду становить 740,182 тис. га, у тому числі вкритих лісовою рослинністю – 659,9 тис. га. Відсоток вкритих лісом площ у різних районах неоднаковий: лісистість у північній частині – 20-41% від загальної площі регіону, південних – 7-20%. На півночі Чернігівщини переважають мішані ліси – сосна, дуб, береза, осика, чорна вільха, граб (лише в західній частині), тополя; в південному лісостепу – невеликі, переважно, дубові ліси [25, 65].

У результаті інвентаризації водних об'єктів, що проведена у 2021 році на території Чернігівської області, до інвентаризаційних відомостей подана наступна інформація про [25]:

- 265 лінійні водні об'єкти (річки та струмки);
- 2601 площинний водний об'єкт (озера, ставки, водосховища, водойми).

У Чернігівській області в результаті інвентаризації водних об'єктів (2021 р.) налічується 833 озера, які, масово розташовані у заплавах великих річок регіону (595 озер). Режим рівнів озер не є непостійним, бо їх живлення відбувається водами різного походження – дощ, сніг, поверхневий стік, підземні води у вигляді джерел та через гідрологічний зв'язок з найближчими річками [25, 65].

Водосховища та ставки як штучні водойми використовуються, як правило, для розведення риби та рибогосподарських потреб, а також як протиерозійні і протипожежні водойми. Остання інвентаризація водних об'єктів зафіксувала наступні результати – 19 водосховищ площею водного дзеркала 1,6 тис. га і об'ємом 39,2 млн. м³; 729 руслових ставків площею водного дзеркала 4,6 тис. га і об'ємом 81,2 млн. м³; 1001 не руслових ставків площею водного дзеркала 2,0 тис. га і об'ємом 3,3 млн. м³; 11 наливних

ставків площею водного дзеркала 0,5 тис. га і об'ємом 5,9 млн. м³; 8 комплексів технологічних водойм площею водного дзеркала 1,9 тис. га і об'ємом 31,3 млн. м³ [25].

Природні чинники безпосередньо впливають на формування та якості водних ресурсів області та зумовлюють окремі специфічні особливості водних ресурсів регіону. Для багатьох річок області характерний підвищений вміст у водах заліза і марганцю, але який має природне походження [25].

Найдієвішим чинником, що впливає на поверхневі водні об'єкти та їх стан є антропогенне і техногенне навантаження. До його змістових характеристик належать [25]:

- вплив життєдіяльності населення;
- підприємства різних галузей господарства, особливо енергетика, лісова і деревообробна, харчова галузі, легка промисловість та машинобудування;
- сільське господарство (сільськогосподарські підприємства і кооперативи, фермерські господарства та якоюсь мірою тваринництво, що розвивається в індивідуальних господарствах населення). І все це супроводжується високими показниками розораності земель;
- поперечні споруди на малих і середніх річках, які роблять неможливим вільне пересування води, наносів та міграцію гідробіонтів, а також змінюють режим річок з транзитного на акумуляційний.

Площа загальної території області складає 3190,3 тис. га., з них 64,8% це сільськогосподарські землі, 21,7% – ліси та інші лісовкриті площі, 4,1% – відкриті заболочені землі, 0,9% – відкриті землі без рослинного покриву, 2,1% території перебуває під водою [25].

Рослинний світ області досить багатий і строкатий. Природна рослинність уособлюється великою кількістю видів вищих і нижчих рослин. Флора дійсно найбеззахисніша перед господарською діяльністю людини,

вона дуже чутливо реагує на кількісні і якісні зміни екологічних параметрів і є своєрідним барометром їх негативного впливу на природні ландшафти [25] (див. табл. 1.2.1 та 1.2.2).

Таблиця 1.2.1

Динаміка видової структури рослин та грибів під охороною, складено за [25]

Види рослин та грибів	2020	2021	2022
Загальна кількість видів рослин та грибів регіону, од.	1000	1000	1000
Кількість видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, од.	84	84	84
Кількість видів рослин, занесених до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території регіону, од.	105	105	105
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, од.	8	8	8
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	24	24	24

У дикій природі Чернігівської області також зустрічаються багато видів тварин, які занесені до Червоної книги України (2009), зокрема ссавці: видра річкова, норка європейська, рись, горностай; птахи: лелека чорний, лунь польовий, лунь степовий, змієїд, орел-карлик, підорлик малий, орлан-білохвіст, журавель сірий, поручайник; риби: стерлядь, марена дніпровська, ялець звичайний, карась звичайний, йорж носар [25].

Таблиця 1.2.2

Невиснажливе використання та відтворення дикорослих рослин та грибів у регіоні, за [25]

Усього видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, од.	Усього рослинних природних угруповань, занесених до Зеленої книги України, од.	Кількість видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, відтворених на територіях та об'єктах ПЗФ, назва (українська, латинська), од.	Кількість популяцій видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, які зникли, назва (українська, латинська), од.
84	19	-	-

У області мешкає порядка 425 видів хребетних тварин, серед яких більше ніж 65 видів ссавців, приблизно 290 видів птахів, більше 45 видів риб

(див. табл. 1.2.3). З них до Червоної книги України занесено 161 вид, до списку міжнародного союзу охорони природи – 29 видів, до Європейського червоного списку – 52 види, до списку видів Бернської конвенції – 390 видів, Бонської конвенції – 30 видів. Із 290 видів птахів 194 і гніздяться на території регіону, 50 є повністю осілими, 207 мають статус пролітних, до групи залітних або випадково залітних входить 41, зимуючих – 51 [25].

Таблиця 1.2.3

Структура видів тваринного світу під охороною, за [25]

Види тваринного світу	2020	2021	2022
Загальна кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, од.	-	-	161
Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються, од.	-	-	-
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	-	-	65
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), од.	-	-	390
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), од.	-	-	145
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	-	-	87
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS), од.	-	-	11

Чернігівська область має потужний туристичний потенціал – понад 650 об'єктів. Серед складових елементів туристично-рекреаційного потенціалу регіону варто відзначити такі визначні пам'ятки садово-паркового мистецтва як Качанівський і Сокиринський палацово-паркові комплекси. Непересічну роль мають Тростянецький дендропарк, Міжрічинський регіональний ландшафтний парк, Мезинський та Ічнянський національні природні парки [3].

На території області мешкають тварини, занесені до Червоної книги України: зубр, тушканчик великий, кажан малий та великий, тхір степовий, журавель степовий, сова, дрохва та інші. Знаходиться у природній зоні мішаних лісів із середніми температурними показниками [25, 65]..

Обласний центр це м. Чернігів. Відсоток заповідних територій становить 7.6%. Цінова політика в області є бюджетною і сприяє відвідинам і відпочинку бажаючим у мальовничих ландшафтах і парках регіону [25, 65].

Чернігівська область займає провідне місце за кількістю визначних пам'яток культурної спадщини в Україні (більше 9 тис.), з них – 1881 національного значення. Зокрема, функціонує три національні заповідники («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка») Міністерства культури України та Меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут» Міністерства оборони України та 33 музеї комунальної форми власності [85].

Мезинський національний природний парк (НПП) був створений за часів незалежної України у 2006 р. Його загальна площа – 31 035,2 га. Територія Мезинського НПП характеризується 14 видами судинних рослин, які занесені до Червоної книги України [40].

У сучасний період територія Мезинського НПП піддається таким чинникам антропогенно-техногенного впливу як економічна діяльність, і особливий слід залишає, зокрема, сільське господарство. Розвиток сільського господарства, особливо землеробства, вимагає застосування певної кількості хімічних реагентів та періодичного руйнування родючого шару ґрунту. Випас великої рогатої худоби, за строкатої структури розміщення заповідних територій, якоюсь мірою впливатиме на стан їх збереження та безпосередньо порушуватиме заповідний режим території [36].

Певне зниження антропогенного впливу під час екскурсій

Мезинського НПП групами туристів можна досягати за рахунок спрямування людей екологічними стежинами, бо таким чином за межами стежок вони перебувають мінімум часу. Для цього необхідно проводити благоустрій і оновлення цих стежок. Світова практика має досвід застосування штучних перешкод (обмежень), які розташовуються по боках стежки і ускладнюють несанкціоноване просування групи чи окремих туристів [36].

Подорожуючи такими стежками, туристи зобов'язані дотримуватись 10 заповідей (правил) екологічного туриста, які були сформульовані Міжнародним товариством екотуризму (The International Ecotourism Society), а саме [36]:

- 1) пам'ятати про вразливість і чутливість нашої планети – Землі;
- 2) залишати лише сліди від взуття, взяти із собою тільки фото і відео;
- 3) пізнавати той світ, у який потрапив: культуру і побут народів, географію;
- 4) поважати місцеве населення;
- 5) не приносити предмети, що впливають на природне середовище;
- 6) завжди ходити тільки по протоптаних стежках;
- 7) максимально підтримувати різні програми захисту довкілля;
- 8) використовувати методи охорони, зберігання і відтворення довкілля;
- 9) підтримувати організації, що стоять на захисті природи;
- 10) подорожувати тільки з фірмами, що дієво підтримують ідеї принципів екологічного туризму [98].

На території, зокрема, «Рихлівської дачі» у Мезинському НПП було створено екологічну стежку (рис. 1.2.2 та табл. 1.2.4) аж із 10 основними зупинками [56].

Як вважає Ю Шабардіна, «запорукою формування інтересу та бажання відвідати Мезинський НПП є розвиток інтернет-маркетингу, який

створить новий додатковий канал поширення інформації та збільшить зацікавленість потенційних відвідувачів. У результаті покращиться імідж природного парку, а також посиляться додаткові конкурентні переваги» [93].

Рис. 1.2.2 Рихлівська дача. Об'єкти екологічної стежини, за [36]

Якщо порівнювати інструменти інтернет-маркетингу природних парків та заповідників, то він виявить доволі слабкі позиції і Мезинського НПП, й Ічнянського НПП, і національного історико-культурного заповідника «Качанівка» порівнян із природним парком «Беремицьке». Наприклад, Мезинський НПП має сайт та сторінку у Facebook, Ічнянський НПП для інформації має лише сайт [34, 40]. Найкращі позиції та арсенал засобів для інтернет-маркетингу володіє природний парк «Беремицьке», серед них: сайт, сторінки Facebook, Pinterest, Instagram, YouTube-канал [48].

Таблиця 1.2.4

Характеристика зупинок на екологічній стежці, за [36].

Зупинка 1.	Старовинна ялинова алея, яка веде до монастирських печер. Алея складається із ялини європейської висотою понад 30 м у кількості 79 дерев.
Зупинка 2.	Каштанова алея, яка веде до пасічного саду, Цар-дуба, не розкопаних печерних лабіринтів та до ставка. На території алеї – 42 дерева каштану кінського віком понад 100 років.
Зупинка 3.	Пасічний сад, у якому ростуть вишні, сливи, яблуні, волоські горіхи. Сад знаходиться праворуч дороги, а ліворуч йде стежка до освяченої криниці.
Зупинка 4.	Ділянки неморального лісу. Дорога стрімко підіймається вгору та веде до кленово-липового лісу, який вирізняється великою різноманітністю рослинних видів.
Зупинка 5.	«Цар-дуб». Дерево віком близько 800 років, окружність стовбура – 650 см.
Зупинка 6.	Панорами «Рихлівської дачі». На цій зупинці відкриваються панорами на ставок і на схили «Рихлівської дачі», що зберігають таємниці, порослих лісом, печерних лабіринтів.
Зупинка 7.	Ставок, навколо порослий лісом, який підходить до води і формує коренями каркас ставка. Якщо спуститися стежкою до ставка, то можна побачити дуб-довгожитель віком понад 800 років, діаметр стовбура – 1,8 м, висота – 24.
Зупинка 8.	Понад ставом. Праворуч можна побачити дамбу, яка регулює рівень води в ставку, ліворуч знаходиться заболочений ставок. Далі від ставка знаходиться стара монастирська конюшня.
Зупинка 9.	Конюшня – двоповерхова будівля, яку легко побачити. Ліворуч від стежки маршруту розташований старий монастирський сад, який і досі плодить.
Зупинка 10.	Монастирські руїни. Далі ліворуч знаходиться хутір Рихли. Закінчення маршруту біля руїн гостинного двору. Тут правіше є три дивних дерева дубів – Дуплистий, Рогатий та Дуб бажань. Їх також варто побачити.

Після аналізу найближчих перспектив застосування інструментарію інтернет-маркетингу, можна рекомендувати створення Instagram-сторінки та профайлу TikTok [73, 74].

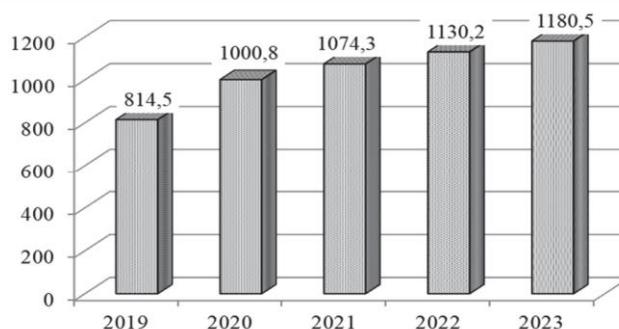

Рис. 1.2.3 Динаміка чисельності користувачів Instagram до 2023 р., млн. осіб, за [36]

Позиціонування Instagram-сторінки забезпечить показ унікальних та цінних об'єктів Мезинського НПП, сформує інтерес потенційних екологічних клієнтів (туристів). При процесі формування змісту сторінки доречно розміщувати зображення природних об'єктів, які мотивуватимуть відвідання парку. Цікаві факти, історії, пости стимулюватимуть бажання відвідати екскурсії у парку. Позитивні відгуки відвідувачів та рекомендацій відомих осіб культури, науки, спорту, військових сприятимуть довірі та росту іміджу природного парку [36].

Згідно статистичних показників, кількість користувачів Instagram мала збільшитися до 1180,5 млн. у 2023 р., дійсно демонструючи стрімкий розвиток (рис. 1.2.3) [95].

Виходячи з представлених статистичних показників можна резюмувати, що квітень 2020 р. поставив рекорд за кількістю завантажень – 315 млн. Слід додати, що тоді ж (квітень 2020 р.) TikTok підняв планку до 2 млрд. Завантажень, які позиціонували понад 150 країн світу [96].

Контент TikTok у даному випадку має зорієнтовуватись на ілюстрацію коротких відеолекцій (шортів) про природні об'єкти, флору і фауну парку, онлайн-екскурсії, а також влоги-ставки відео відомих постатей регіону чи країни. Це можна зробити через заохочення і надання безкоштовних додаткових (суміжних) послуг (зокрема, екскурсій чи фото-, відеосесій). З метою популяризації і реклами Мезинського НПП через соціальні мережі не зайвим буде наявність тематичних фотолокацій. Практична візуалізація екзотичних місць і локацій найліпше сприятиме дійсного бажання відвідати цей природний парк та створити свої власні фотознімки, відеоролики, репортажі, пости, шорти [36].

Регулярні публікації матеріалів, цікавий і насичений зміст, низка заохочувальних акцій і проведення дозвіллевих заходів сприятиме успішному просуванню туристичного об'єкта.

Констатуємо, розвиток екологічного туризму в Чернігівському регіоні – це пріоритетний та реальний напрям покращання стану заповідних територій, знайомства та вивчення ландшафтів, формування екологічної культури населення. Щороку збільшується прагнення туристів до пізнання об'єктів природи. Оскільки Мезинський НПП є унікальний у своєму сегменті, а у взаємозв'язку зі стоянкою первісної людини, має адекватно визначити оптимальні показники кількості та якості для реклами у соціальних мережах. Разом із розвитком інтернет-маркетингу щодо наявності інформації в Instagram та TikTok сприятиме створенню позитивного іміджу, підвищенню конкурентоспроможності серед аналогічних туристичних об'єктів, розширенню аудиторії відвідувачів. І в майбутньому необхідно удосконалювати цілісну маркетингову стратегію Мезинського НПП [36].

Наступним кроком передбачено дослідження чинників та умов формування регіональної екологічної мережі Чернігівської області.

1.3. Формування регіональної екологічної мережі Чернігівського регіону

Повноцінне формування регіональної екологічної мережі Чернігівської області необхідне для забезпечення збереження, відтворення біологічного й ландшафтного різноманіття та сприятиме: дотриманню рівноваги в екосистемі; створенню значно екологічно безпечних і сприятливих умов для життєдіяльності та розвитку окремого індивіда та населення в регіоні; превентивності безповоротній втраті деякої частини гено-, ценофонду, екосистем і ландшафтів області як частини півночного сходу України [65].

Згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі» [58] розроблена власна Регіональна схема екологічної мережі Чернігівській області [18].

До складу розробленої схеми екологічної мережі Чернігівської області входять ключові та сполучні території, які і є каркасними елементами. Регіональну схему екологічної мережі Чернігівщини слід обов'язково враховувати при реалізації будь-якої економічної діяльності в межах території регіону [65].

Основну загрозу для рослинного світу області приносять такі дії як випалювання сухої трави (чи іншої рослинності) весною, що реально призводить до виникнення пожеж у лісах (лісопосадках); всихання лісових насаджень і культур; самовільні рубки лісу населенням [25].

Фактично існує нагальна необхідність збільшення лісогосподарськими підприємствами можливих площ лісорозведення за рахунок нових земель, що прийняті на облік [65].

Браконьєрство є найбільшою серед основних проблем охорони, відтворення і використання дикої фауни. З метою використання видового складу тваринного світу оптимізувати діяльність лісової охорони, егерської служби з метою попередження та максимальна фіксація фактів браконьєрства. Тільки так можна забезпечити справді надійну охорону тваринного світу та його популяції [65].

Саме для цієї мети, на офіційних веб-сайтах Чернігівської ОДА, всіх її структурних підрозділів, районних держадміністрацій, інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у засобах масової інформації, масових інтернет-виданнях та соціальних мережах постійно здійснюється різноманітна інформаційно-роз'яснювальна робота стосовно дотримання вимог і нормативів природоохоронного законодавства. Це стосується і недопущення пожеж в екологічних системах області, охорони

природного середовища, посилення адміністративної відповідальності за несанкціонований підпал рослинного покриву і сухостою та забруднення довкілля твердими побутовими відходами, дієве дотримання сезону тиші, нерестової заборони у риболовлі [65].

Інформаційно-аналітичні дані подібного екологічного моніторингу регулярно (щомісяця) висвітлюється на офіційному сайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА. Так, у 2022 р. розроблено, підготовлено та розміщено на офіційному веб-сайті Департаменту екології та природних ресурсів «Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2021 рік» та Екологічний паспорт Чернігівської області за 2021 рік [65].

До цього часу більшість меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в регіоні ПЗФ не встановлені, також не внесені відомості про границі та обмеження у користуванні до Державного земельного кадастру, оскільки явно не достатнє фінансування не сприяє розробленню відповідних проєктів землевпорядкування [25, 65]..

Головною причиною нестачі інформації про розподіл земель території і Чернігівської області, і всієї України в цілому, і моніторингу динаміки відхилення їх площі, в тому числі і земель природно-заповідного фонду є відсутність державної статистичної звітності кількісно-якісного обліку [65].

Саме Чернігівська область однією з перших відчула вторгнення військ агресора на свою територію. Просування важкої бронетехніки, потужні вибухи снарядів і бомб, прискорене будівництво фортифікаційних споруд та справжні бойові дії завдали непоправної шкоди ґрунтовому покриву. В результаті відбулась деградація рослинного світу, ушкоджено чи зруйновано екосистем, зменшилось біологічне розмаїття, лісові пожежі, токсичне забруднення водойм [25, 65].

Лінія фронту в області у 2022 році щоденно відчувала масовані

артилерійські, мінометні обстріли, скидалися важкі авіаційні бомби, велися ракетні обстріли із зарядами великої вибухової сили.

У період воєнних дій відбувалися значні порушення ґрунтового покриву внаслідок сильних вибухів, переміщення військової бронетехніки, облаштування ліній оборони. Після вибухів артилерійських снарядів утворюються величезні ями інколи глибиною до 5,0 або навіть більше метрів. Наслідком таких дій є часткове або повне знищення рослинного і ґрунтового покриву, порушення профіль ґрунту та гідрологічний режим ґрунтів і підземних вод [65, 68].

Будь-які вибухи – це суміш агресивних і токсичних хімічних речовин, які випадають в осад у товщу ґрунту при цьому на багато років пригноблюють ріс живого, в тому числі, на підстилаючі поверхні, впливають на скорочення популяцій ґрунтових тварин, комах та бактерій [25].

Слід відмітити, що рослини мають здатність акумулювати (накопичувати) важкі метали, якими токсикуються ґрунти внаслідок вибухів різних боєприпасів. Тобто, варто пам'ятати, що споживання в їжу сільськогосподарських культурі продуктів з них, які вирощені на таких полях після обстрілів, є вкрай небезпечним для життя і здоров'я населення регіону. Крім того, обстріли нерідко спричиняють пожежі, а внаслідок вибухів загорається або тліє суха біомаса. Через пожежу верхній родючий шар ґрунту також зазнає ушкоджень. Пропадають рослини разом із кореневими системами, а також відповідні редуценти (бактерії та мікроміцети) [25, 68].

Фахівці Державної екологічної інспекції у Чернігівській області ще в кінці 2022 р. розраховали розмір економічної шкоди за рік через засмічення значних за розмірами земельних ділянок та забруднення ґрунтів внаслідок чи надзвичайної ситуації чи збройної агресії/бойових дій в період воєнного стану. Розрахований розмір збитків становив 9,032 млрд. грн. [65].

Серйозної шкоди зазнали водні ресурси Чернігівської області. Через руйнування очисних споруд та дезорганізацію обслуговуючих організацій, які безпосередньо займалися водопостачанням та очищенням стічних вод. Останні без очищення потрапляли до найближчих водойм, особливо небезпечно там, де відбувались активні бойові дії [65].

Через авіаудари та обстріли, пошкодження, часткове чи повне знищення промоб'єктів, діючих сміттєзвалищ відбувались витoki небезпечних і токсичних речовин, що призвели до істотного забруднення і ґрунту, і наявних водних ресурсів [65].

Наприклад, ще 28.02.2022 надійшла інформація про забруднення поверхневих вод р. Мена, яка фактично є магістральним каналом (МК-1) цілої меліоративної системи «Олександрівка», паливом і мастилом. Через витік дизельного пального і мастила із залізничних цистерн на станції «Низківка» поблизу с. Низківка Корюківського району отримано забруднення ґрунту, поверхневих вод, ще й підземних водоносних горизонтів. Товщина шару паливно-мастильних матеріалів, що потрапили до р. Мена (МК-1), над поверхнею води біля затвору становила близько 70 см (у верхньому б'єфі) [65].

У результаті бойових зіткнень значних ушкоджень зазнали об'єкти інженерної інфраструктури водогосподарсько-меліоративного комплексу на території Чернігівської області, а саме, зруйновані 2 водорегулюючі гідротехнічні споруди:

- на о/с Смяч, біля с. Стара Рудня, Сновська ТГ Корюківського р-ну;
- на о/с В'юниця, біля с. Валентієво, Крутівська ТГ Ніжинський р-ну [65].

Спеціалісти Державної екологічної інспекції у Чернігівській області кінець 2022 р. розраховали загальну суму шкоди, що завдана водним ресурсам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових

дій під час дії воєнного стану на території Чернігівської області, і вона склала 72,586 млн. грн. [65].

«Після закінчення активних бойових дій, які тривали з 24.02.2022 по 03.04.2022, та розмінування були проведені прискіпливі обстеження лісових територій за зафіксовані наступні площі завданої шкоди:

- ДП «Бобровицярайагролісництво» – 14,9 га;
- ДП «Городнярайагролісгосп» – 3,89 га;
- ДП «Черігіврайагролісгосп» – 497,4 га;
- вражені пожежами території державних підприємств на площі 583,3 га;
- вражена пожежами територія ДП «Чернігівський військовий лісгосп» на площі 416,2 га, з них знищено біля 145 га» [65].

Через недостатній доступ до лісів та лісових масивів, що розташовані у прикордонних зонах області, де до сьогодні продовжується обстріл прилеглих територій, обстежити лісові насадження немає можливості [25].

Інформація, яку надають власники та землекористувачі туристичних об'єктів ПЗФ Чернігівської області, фіксує, що зазнали пошкоджень під час ведення активних бойових дій 11 об'єктів ПЗФ (всього в області їх 680) [65].

Через регулярні обстріли прикордонних смугах, все ще заборонений доступ до об'єктів ПЗФ, які розташовані в прикордонній зоні. Минуло два роки, але і до сьогодні є території та об'єкти ПЗФ, які потребують прискіпливих обстежень, бо вони не були перевірені на наявність різних вибухонебезпечних предметів [25, 65].

«Наслідки війни для лісового фонду країни справді жахливі. Війною було охоплено понад 2,9 млн га лісів, лівова частка яких зазнала значних пошкоджень. Наразі вже деокуповано 800 тис. га. У Чернігівській області звільнено 260 тис. га, у Київській – 162 тис. га, у Сумській – 195 тис. га, у Харківській — 78 тис. га. Житомирській – 16 тис. га, Донецькій – 27 тис. га,

Миколаївській – 8,5 тис. га.

Проте значна частина навіть повернутого під контроль України лісу непридатна для використання. Потребують розмінування 700 тис. га лісів. Зараз розміновано лише 71 тис. га, процес може тривати десятиріччями. Замінований ліс у період посухи – це потенційна небезпека виникнення дуже масштабних лісових пожеж, адже у нас немає можливості локалізувати загорання, не наражаючи співробітників на смертельну небезпеку.

Щодо лісового фонду, який залишається в окупації, ще досить складно давати достовірні оцінки. Але попередньо вже можна сказати, що стан окупованих лісів жахливий.

Для відновлення лісового фонду України, безумовно, потрібна велика міжнародна допомога. Успішно триває реформа галузі, створюються механізми для залучення інвестицій та мобілізації ресурсів, потрібних для відновлення» [68].

У наступному розділі будуть проаналізовані оцінка, проблеми та перспективи післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) в Чернігівському регіоні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Організація екологічного туризму та стан туристичної інфраструктури в регіоні

Екологічний туризм – це більш широке поняття, яке включає стале використання та збереження біорізноманіття для майбутніх поколінь, а також планування та управління туристичною діяльністю. Окрім інтересів туристів, йдеться ще й про досягнення суспільних цілей. Змістовою частиною екотуризму є взаємодія з місцевим населенням, що призводить до більш сприятливих економічних умов у відвідуваних районах.

Це робить різницю між туроператорами, які пропонують «традиційні» тури на природу, і тими, що пропонують екологічні тури. Перші не займаються охороною чи управлінням природними територіями, а просто пропонують своїм клієнтам можливість відвідати екзотичні місця та дізнатися про культури корінних народів, «поки вони не зникнуть». Останні встановлюють партнерські відносини з природоохоронними територіями та місцевим населенням. Вони хочуть, щоб їхня компанія зробила реальний, довгостроковий внесок у захист дикої природи та розвиток місцевих громад. Вони намагаються покращити взаєморозуміння туристів і місцевих жителів [2].

Аналіз організації та розвитку екологічного туризму варто розпочати із характеристики природних парків регіону. Одним із найкращих ландшафтних парків не тільки області, а і України є Тростянецький дендрологічний парк.

Характеристику почнемо з Ічнянського національного природного парку як пам'ятки природного витвору, яка справді є родзинкою Чернігівської області, площею 9,66 тис. га. Саме тут в ній зберіглися багатющі рослинний світ та фауна, а також споруди історико-архітектурного характеру [91].

Рис. 2.1.1 Древа в Ічнянському національному природному парку [34]

Сама територія парку характеризується такими ландшафтами як лучні степи, деревами мішаних лісів, заплавами луками, болотами, річками. Рослинний покрив складається з домінуванням дубово-соснових, дубових та грабово-дубових лісів. На просторах цього парку можна побачити такий біологічний казус, як співдомінування дуба, граба, клена та липи. Подібну комбінацію таких порід в інших регіонах України не побачити. Флора просто вражає і заворює своїм багатством і різнобав'ям мальовничих ландшафтів. Наявний у парку тваринний світ представлений численними рідкісними та зникаючими видами. У Червону книгу України занесені під охорону такі види: горностай, борсук. Вовк належить до Європейського червоного списку.

Тут надаються всі умови для дозвілля і відпочинку, а зокрема, стежини для пішохідного туризму, культурно-пізнавальних прогулянок та екскурсій, прогулянок на лижах, на човнах, збирання грибів та ягід, риболовлі й інші варіанти морально-естетичного проведення часу [26, 34, 91].

Створення Тростянецького дендрологічного парку пов'язане з

І. М. Скоропадським – нащадком відомого в Україні роду гетьманів. Композиційна побудова Тростянецького парку привертає оригінальною особливістю: зовні парк – це фактично лісовий масив на фоні великої долини, а в центрі – це своєрідний набір гірських пагорбів та дивовижних озер. За ідеєю автора, вони мали нагадувати гірську систему Альп. Рослинний світ парку багатий і різноманітний: з великою кількістю як хвойних, так і листяних дерев. Причому, поряд із місцевими видами у парку прекрасно почувають вихідці флори із Північної Америки, Скандинавії, Далекого Сходу, Китаю, Індії, Японії, Карпат, Кримських та Кавказьких гір. Всього до складу дендрофлори парку входить 783 види і форми дерев та чагарників. У парку знаходяться невеликі ставочки, на деяких мешкають лебеді. Стежки на об'єкті викладені так, щоб з кожним новим поворотом або за пагорбом відкривалось щось панорамно нове, до цього не бачене [26, 91].

Рис. 2.1.2 Куточок Тростянецького дендрологічного парку [17]

В дендропарку діє дитячий санаторій "Тростянець" для дітей шкільного віку.

Визначна пам'ятка природи, що розташована поблизу м. Новгород-Сіверський є Деснянська Оболонь. Це справді унікальний заповідний об'єкт із неповторними пейзажами р. Десна, яка – друга за площею басейну та за довжиною поміж приток р. Дніпро, та її приток (Снов, Шостка, Убідь, Сейм, Білоус). Річки, що є притоками Десни, мають виражені широкі долини (часто

заболочені), заплави, велику кількість озер і стариць [26].

Рис. 2.1.3 Пейзажі басейну Десни, за [26]

У басейні Десни водний рослинний світ представлений бідно, а у наявних заплавах водоймах вельми потужно. Як правило, виділяють всього три зони: до першої належать водні рослини (рогоза, очерет), до другої – рослини із плаваючим широким листям (латаття жовте, лілії білі, гречка); третя група представлена безпосередньо водними рослинами (роголижник). У Десні та її навколишніх водоймах налічується понад 35 видів прісноводних риб, окремі з них – на сторінках Червоної книги України [26].

Рівнинна ділянка річки Десна акумулює порядка 30 невеликих річечок, які роблять строкатими пейзажі неозорих лугів, густих дібров, яскравими барвами кришталеву прозорих озер, вузьких проток і багатьох звивистих рукавів [26].

У Чернігівській області щороку зростає кількість охочих тренуватися у кінному спорті. Тому виникає необхідність у створенні значної кількості спеціалізованих кінних клубів, які мають підстави надавати потенційним клієнтам допомогу в освоєнні мистецтва наших предків. Провідним у цьому виді діяльності є кінно-спортивний клуб «Еліонор», що розміщений у с. Полуботки, що буквально за 1 км від обласного центру [26].

Даний заклад надає послуги з навчання всім віковим категоріям за

відносно бюджетними цінами, особливо у порівнянні з подібним міським кінним клубом «Казка». Вартість 1 (одного) заняття тривалістю 30 хв. коштує 40 грн, в той час як ціна у «Казці» за заняття (1 година) вартує 130 грн. [91]

Рис. 2.1.4 Заняття у кінному клубі «Еліонор», за [26].

Крім занять, клуб «Еліонор» також розробив прогулянки і поза містом (поля та лісосмуги поблизу бази) та безпосередньо у самому Чернігові. Якщо відбуваються якісь урочисті події (весілля, дні народження, випускні) клієнти можуть взяти за домовленістю коней та карету в оренду [26].

Найголовнішим у кінному виді спорту є те, що люди, які проводять час всередині компанії справжніх живих коней отримують і насолоду від витраченого часу, і користь для власного здоров'я. саме цей вид терапії називається іпотерапія, і за час свого існування знайшов собі чимало фанатів.

Завдяки іпотерапії істотно знижується рівень такої хвороби як даунізм у дітей, покращується осанка, відпрацьовується почуття балансу і рівноваги, зникає почуття тривоги. Не дивлячись на те, що цей метод лікування все ще не достатньо вивчений, однак кількість прихильників зростає в геометричній прогресії. Ще наші предки вважали, що кінь – чи не найкращий вид тварин, які реально допомагають людині подолати внутрішні комплекси, відчуття неспокою і тривоги та просто покращити настрій і дати позитивні емоції [26].

У наступному параграфі буде розглянуто розвиток мисливського господарства і туризму як складова екологічного туризму в регіоні.

2.2. Розвиток мисливського господарства і туризму як складової зеленого туризму в регіоні

Мисливське господарство різних лісомисливських зон ведеться безпосередньо власниками і користувачами мисливських угідь. У довоєнний період мисливські господарства набули досить вагомого економічного, соціального, екологічного та естетичного статусу [4].

Рис. 2.2.1 Питома вага площі мисливських угідь Чернігівської області, за [4]

Згідно рішень Чернігівської обласної ради [90], усі лісомисливські угіддя області були надані у довгострокову аренду 59 користувачам, причому у більшості – термін аж на 25 років). Тому, відповідно, за формами власності рекомендують виділяти наступні групи мисливських господарств (рис. 3.1.1):

« – державні підприємства обласного управління лісового та мисливського господарства (8 господарств), в управлінні яких перебуває 212,8 тис. га, що становить 8% території мисливських угідь області;

Мисливські господарства інших форм власності:

– мисливські господарства обласної організації Українського товариства мисливців та рибалок (9 господарств), які користуються 1,841 млн. га, це складає становить 67% території мисливських угідь області;

– мисливські господарства інших форм власності (42 господарства), які використовують 705,8 тис. га, що становить 25 % території мисливських угідь області» [4].

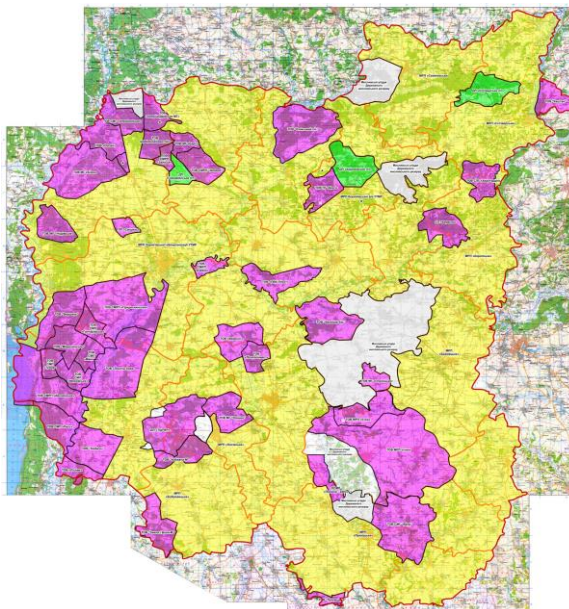

Рис. 2.2.2 Схема мисливських господарств регіону, за [49]

За останні п'ять років реальна кількість користувачів мисливських угідь в регіоні, як правило, залишалася практично незмінною (рис. 2.2.2). Останнє рішення обласної ради стосовно надання права на користування мисливськими угіддями було прийняте ще у 2013 р. Виходячи з попереднього можна відмітити, що значну частку мисливських угідь Чернігівської області займають відомі мисливські господарства обласної організації УТМР [4].

За останні десять років кількість штатних працівників мисливського господарства регіону принципово не змінювалась. Ще в 2017 р. у штаті перебувала 531 спеціаліст, з яких 40 мисливствознавців та 379 єгерів, решта – суто технічні та обслуговуючі працівники. Октемо варто відмітити, що дана галузь характеризується плінністю кадрів, низьким рівнем підготовки та фактично відсутнє підвищення будь-якої кваліфікації фахівців. Це не може

не впливати на економічну, екологічну й соціальну ефективність ведення мисливського господарства та пригальмовувала його розвиток [4, 91].

Основні економічні показники розвитку мисливської галузі Чернігівської області подано у табл. Б.1.

У досліджуваній період загальні витрати на ведення мисливського господарства дещо збільшились із 42,5% і у 2017 р. становили 27,35 млн. грн. Тобто, середні витрати на 1 000 га мисливських угідь регіону складала 9909 грн. Даний показник пояснюється девальвацією української грошової одиниці та ціновим зростанням на основні товари та послуги, які вкрай необхідні для економічної діяльності у мисливських господарствах.

«Фінансові надходження від ведення мисливського господарства, в основному, формуються від реалізації ліцензій, відстрільних карток для полювання на пернату дичину, хутрових та копитних тварин, реалізації м'яса, шкур, рогів та іклів трофеїв та інших послуг, що надаються єгерською службою. Проте чисельність мисливських видів тварин та кількість їх добування в Чернігівській області та в цілому в Україні залишається катастрофічно низькою в порівнянні із сусідніми країнами, що не дозволяє отримати значні фінансові ресурси» [55].

У матеріалах чинного мисливського впорядкування Чернігівської області зазначено, що кількість копитних (таких як дикий кабан, лось, козуля, олень) та деякі види хутрових тварин (заєць) критично не оптимальна. У 2017 р. загальна чисельність добутих копитних тварин у порівнянні з, наприклад, 2013 р. зменшилась на 102 особину. Найбільша кількість добутих копитних тварин відмічалась аж у 2015 р. ми вважаємо, що це викликано досить несприятливою (складною) епідеміологічною ситуацією в регіоні, бо багато користувачів мисливських угідь свідомо проводили депопуляцію дикого кабана для запобігання та уникнення подальшого поширення епізоотії африканської чуми (див. табл. 2.2.1) [4, 26].

Таблиця 2.2.1

Показники динаміки диких тварин у мисливських угіддях Чернігівської області, за [4]

Тварини	2013		2014		2015		2016		2017	
	Чис-сть	Добуто	Чис-сть	Добуто	Чис-сть	Добуто	Чис-сть	Добуто	Чис-сть	Добуто
Копитні	14 073	825	14 688	873	14 264	1844	12 735	568	13 644	723
Хутрові	69 723	7125	68 966	7908	70 469	8243	72 745	9563	74 066	8946
Пернаті	793 964	89 088	791 768	66 504	828 689	66 732	879 273	80 626	871 882	79 256

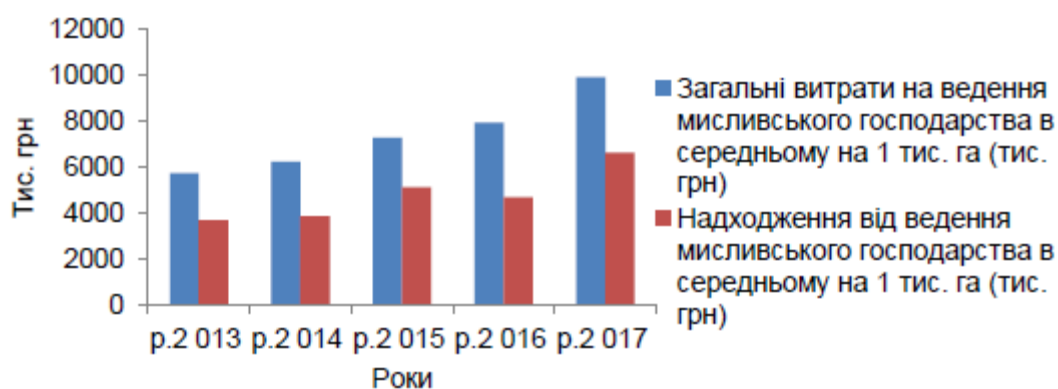

Рис. 2.2.3 Фінансово-господарська діяльність мисливських господарств регіону, за [4, 19, 29, 75]

Окремі дослідники у цій галузі наголошують, що по суті найефективнішими є мисливські господарства середнього розміру (площа 20-30 тис. га). Інвестиційні вклади на 1 000 га мисливських угідь мають складати порядка 3500 грн. і більше. Останні статистичні дані свідчать, один користувач в регіоні володіє середньою площею мисливських угідь розміром 47 тис. га (ДП ОУЛМГ – 27 тис. га, Чернігівська обласна організація УТМР – 205 тис. га, мисливські господарства які мають інші форми власності – 17 тис. га). Через постійний дефіцит фінансових коштів мисливські господарства розміром більше 30 тис. га змушені акумулювати свою

господарську діяльність тільки на конкретній ділянці мисливських угідь, з реально найвищою щільністю відстрільних диких мисливських тварин чи птахів. Саме в цих секторах проводять дієві біотехнічні та природоохоронні заходи. Решта мисливських угідь використовується не на повну завантаженість, а це приносить збитки всьому мисливському господарству. Вирішити озвучену проблему можна через передачу неефективних угідь у користування іншим власникам [4].

Цілком адекватною є думка фахівців з ідеєю дати можливість користуватися мисливськими угіддями низовим мисливським колективам місцевих мисливців у статусі юридичної особи. У випадку відсутності таких спільнот місцевих мисливців або навіть якщо такі і є, але не мають ніякого бажання офіційно користуватися мисливськими угіддями у своїй територіальній громаді, то такі угіддя, ймовірно, можуть надаватися іншим суб'єктам господарської діяльності на комерційній чи/або безоплатній основі [55].

Багато мисливських господарств мають недостатню кількість або там повністю відсутні біотехнічні споруди, а мисливські тварини належно не охороняються, та ще й площа єгерського обходу істотно перевищує допустимі норми. Середньостатистичний розмір обходу, який робить єгер у Чернігівській області становить 7,3 тис. га, в тому числі, ДП ОУЛМГ – 8,2 тис. га, ЧОО УТМР – 8,9 тис. га, лісомисливські господарства інших форм власності – 4,8 тис. га. Виходячи із цих фактів, для справді ефективного ведення мисливського господарства середня площа єгерського обходу має бути орієнтовно 3-4 тис. га мисливських угідь (у середньому) [4].

Через тривале і постійне недофінансування фактично не проводяться заходи зі штучного розведення мисливських тварин і птахів, а це істотно пригальмовує розвиток мисливського туризму. Саме останній мав би складати регулярну нішу грошових надходжень до даних мисливських

господарств. Так наприклад, значним попитом, особливо серед такої категорії мисливців як іноземці, користуються трофеї, зокрема, благородного оленя. Мисливські угіддя Чернігівського регіону повністю придатні для розведення та вирощування благородних оленів. Але п'ять років тому, у Чернігівській області фактично функціонувало всього 10 вольтерів. Їх загальна площа становила 1972,5 га, а на безпосереднє утримання було витрачено всього 575,540 тис. грн (доходи зовсім незначні). Невелика потужність і нерозвинена туристична інфраструктура, відсутність сучасних виставок трофеїв, роботи ЗМІ та соціальних мереж із популяризації, практичних семінарів та фестивалів, негативне ставлення населення до мисливства та його неналежне екологічне виховання – ось головні причини відсутності реальних прибутків галузі [4].

Для зростання чисельності диких тварин і птахів відіграє регулювання кількості, в першу чергу, хижаків. Загальновідомо, що до хижих та шкідливих тварин у лісомисливському господарстві належать, зокрема, такі як: вовк, лисиця, бездомні собаки і коти, єнотоподібний собака, сіра ворона та сорока. У сезони найбільшої їх чисельності перелічені тварини наносять велику шкоду у мисливських господарствах. Крім того, хижаки/шкідники можуть бути носіями різних небезпечних інфекційних хвороб. Для того, щоб знизити негативний вплив вказаних видів тварин безпосередньо на мисливську фауну українські вчені в цій галузі запропонували систематичне проведення навчально-практичних семінарів для впровадження сучасних передових знань і технологій у менеджменті популяцій потенційно шкідливих для мисливського господарства диких тварин. Серед заходів – проведення роз'яснювальної роботи мисливцям і населенню та втілення у практику регулювання (корегування) чисельності шкідливих тварин методами і способами, які використовуються у країнах Європи [55].

Спраді велику шкоду поголів'ю диких мисливських тварин наносять

доволі часті випадки такого явища як браконьєрство. Наприклад, 2017 р. відмічався проведенням понад 1000 рейдів з метою охорони державного мисливського фонду та складено більше 150 адміністративних протоколів на порушників діючих правил полювання та накладено штрафів на суму 62,906 тис. грн, і майже вся сума грн штрафних санкцій була стягнута з порушників. На перший погляд, довоєнні заходи, які можна вживати для охорони тваринного світу органами державної влади чи користувачами лісомисливських угідь, є дещо недостатніми. Адже припинити високий рівень браконьєрства власними силами лише єгерської служби практично неможливо. Мабуть існує необхідність створення державної служби з охорони мисливських угідь і тварин у кожній області України з державним підпорядкуванням. Не зайвим для успішної боротьби з браконьєрством було б створення державного спеціалізованого підрозділу із реально діючими широкими повноваженнями. Це зараз притаманне спецпідрозділам українських органів внутрішніх справ [49].

Сучасний етап розвитку лісомисливської галузі окремо взятого регіону (Чернігівської області) характеризується наступними тенденціями: загальне падіння галузі (військові дії це посилили) та висока збитковість. Однак і при цьому варто наголосити, що мисливське господарство регіону і зараз має всі необхідні природно-географічні та економічні умови для покращання ситуації. Одночасно розвиток мисливської галузі (потенційно прибуткової) відбувається під дією численних негативних чинників. Варто виділити постійну нестабільність економічної ситуації, бойові дії, високий рівень браконьєрства, недієва і недосконала нормативно-правова бази та потребують вдосконалення механізми державного управління [4].

Важливе завдання із підвищення ефективності функціонування – це власне забезпечення прибутковості мисливської галузі. Для створення сприятливих умов із забезпечення дійсно ефективної роботи мисливських

господарств регіону необхідне збільшення кількості активних користувачів мисливських угідь, які будуть зацікавлені і переживати за раціональне та прибуткове ведення мисливства, мисливського господарства та мисливського туризму, проведення заходів для збільшення кількості мисливських тварин методом їх розведення та розселення, розробка та виконання програм менеджменту збільшення ареалу помешкання, надання переваги індивідуальному полюванню порівняно з колективним та створення умов для розвитку мисливського туризму для іноземців.

Далі будемо аналізувати особливості організації туризму та стан туристичної інфраструктури в регіоні.

2.3. Перспективи післявоєнного розвитку екологічного (зеленого) в обласному центрі регіону

«Міське населення постійно перебуває під тиском урбанізованого середовища, що проявляється в шумовому забрудненні, високих темпах життєдіяльності, а це породжує втомлюваність, стреси, апатію. Таке населення прагне відпочити від таких умов, “втікаючи”, в першу чергу, до сільської місцевості і займаючись сільським зеленим туризмом, агротуризмом, екотуризмом або поєднуючи ці види відпочинку» [37].

Екологічний туризм – це відпочинок від міста та ритму магії, а також безліч зон відпочинку. Чернігів з нерозгаданими таємницями та прекрасними краєвидами – одне із зелених і старих міст України. На території Чергігова знаходиться архітектурно-історичний заповідник «Стародавній Чернігів», який налічує 29 унікальних архітектурних та історичних пам’яток, а шість відносяться до домонгольської епохи і вважаються найдавнішими у Східній

Європі [26].

Заповідник пропонує багато різних видів турів, але, виходячи з вимог екологічного туризму, ми пропонуємо самостійні екскурсії за нашими рекомендаціями.

Теперішній Вал повністю охоплює історичний дитинець. на території якого розташовані такі історичні пам'ятки, як Борисо-Глібський монастир, Спасо-Преображенський собор, колегія, будинок Івана Мазепи, пам'ятник Т. Г. Шевченку та 12 старовинних гармат, що стоять по периметру парку. Всі ці будівлі розташовані неподалік одна від одної, тому прогулянка місцевою бруківкою буде не дуже довгою, але подарує приємні враження і позитивні емоції. Поруч з Валом і в самому районі дитинця є багато кафе, які зажди радо приймати гостей. Також є сувенірна крамниця з вишиваними сорочками, де кожен може вибрати сорочку на свій смак за дизайном і за ціною. Підійшовши до кінця парку, перед місцевими жителями і туристами постає чудова панорама Десни [91].

© Oleg Zhani | All rights reserved. You may not use this photo | 24uix.com

Рис. 2.3.1 Гармати на Валі в Чернігові, за [26]

У підніжжя гори є річковий порт, де можна купити одноденний річковий квиток на катання річкою. Вартість квитка – 20 грн. Така подорож не тільки приємна, але й корисна для фізичного і психічного здоров'я,

оскільки допомагає очам відпочити від спектру різноманітних кольорів і насолодитися тільки чистим зеленим кольором лісів на березі річки (адже відомо, що зелений колір допомагає подолати втоми очей).

Відпочивши на прогулянці Десною, туристи можуть відправитися на іншу відому горбисту локацію Чернігова – Болдину гору.

Рис. 2.3.2 Панорами прогулянки Десною, за [26]

Саме на території Болдиної гори територіально розміщений стародавній цілий підземний комплекс Антонієві печери – фактично підземний монастир, в якому (як кажуть легенди) є підземний хід, з виходом аж у Києво-Печерській Лаврі. Ще при вході в монастир реальний чи потенційний турист (екскурсант, бажаючий) може оплатити собі гід-екскурсовода, або доєднатися до готової екскурсійної групи гостей міста. Тут також є поховання М. Коцюбинського та його дружини, а також могила одного з чернігівських богатирів (є версія – це могила самого Іллі Муровця) [26].

Подібна прогулянка визначними місцями і пам'ятками адміністративного центру області м. Чернігова сприятиме зменшенню гостроти власних проблем, налаштує на позитивні емоції та ще й підніме планку власного рівня екологічної культури і виховання.

Спортивний сектор екологічного туризму в Чернігові дуже потужний

та різновидовий. Можна потратит власний час на такі екстремальні розваги як банджи джампінг, сафарі на броньованих машинах та квадроциклах, польоти на мотодельтапланах та на повітряних кулях, сплави (походи) на байдарках та на плотах по Десні, стрибки з парашутом, пейнтбол та лазертаг. Зрозуміло, що цінова політика в екстремальних видах не може бути низькою, адже в таких видах туризму спорядження і обладнання достатньо дороге. Це накладає відбиток і на вартість послуги, бо економити – це підвищений ризик наслідків і шанс летальних випадків [26, 91].

Дійсно не кожний пересилить страх і ризикне плигнути з літака з парашутом, однак сафарі на квадроциклах, а особливо сплав на байдарках Десною виглядає справді екологічно дружньо і перспективно. Тому є пропозиція жителям та гостям (туристам) м. Чернігова відгукнутися на ці тури для отримання величезної кількості позитивних емоцій.

Екологічний (зелений) тур «На Полісся в Деснянську Оболонь»

Тур: Полтава – Новгород-Сіверський. Виїзд по п'ятницях-суботах.
Сезонність: травень-вересень. Тривалість: 3-7 днів.

Таблиця 2.3.1

Опис туру

Характеристика туру	Конкретизація ознак
Вид туру за метою подорожі	Екологічний (зелений)
Вид туру за кількістю та категорією споживачів	Груповий,
Дати туру:	Травень-вересень
Виїзд:	Полтава
Маршрут	Полтава – Новгород-Сіверський – Полтава
Загальна протяжність маршруту, км	
Тривалість туру	7 / 6 ночей
Транспортні послуги	Мікроавтобус
Розміщення	-
Обід	-
Страховання	Стандартне від нещасних випадків

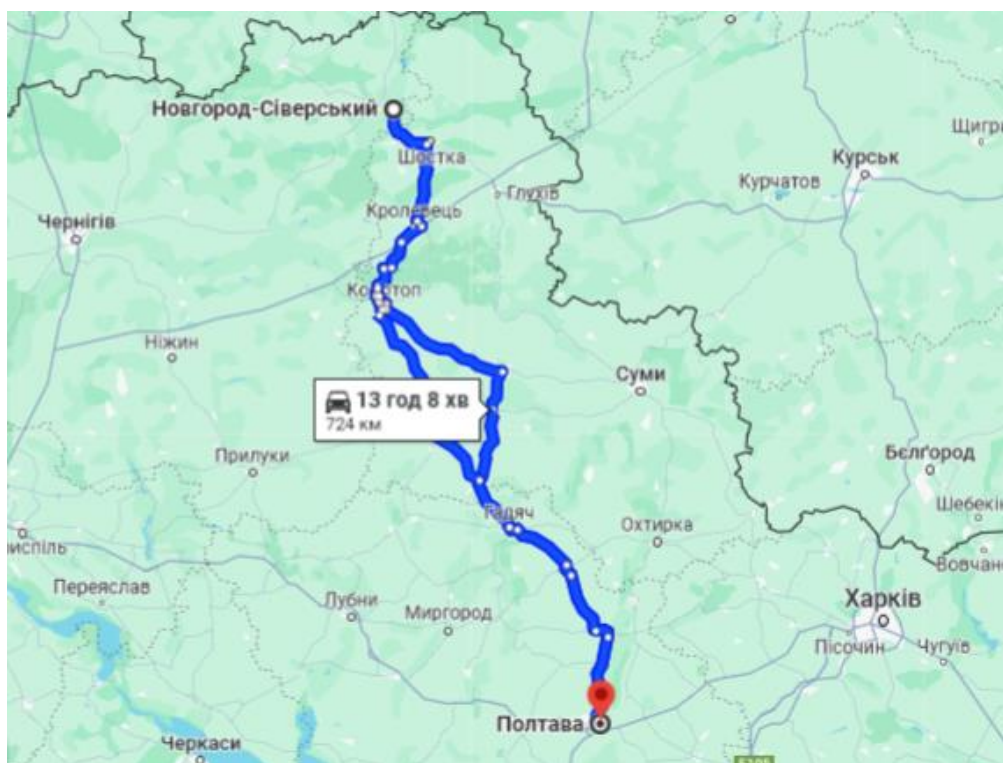

Рис. 2.3.3 Маршрут туру «На Полісся в Деснянську Оболонь»

Таблиця 2.3.3

Калькуляція туру “На Полісся в Деснянську Оболонь”

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Розрахунок	Загальна сума, грн
1	Трансфер 743 км (Полтава – Новгород-Сіверський – Полтава)	X	x	x	1477
	Намети	1000	5	5000	5000
2	Сніданок, обід, вечеря (в групі) М'ясо, крупи, хліб, овочі, фрукти, напої	200	10	200*6*10	12000
3	Екскурсійні послуги (не входить у вартість туру)	-	-	-	-
5	Заробітна плата гіда	-	-		-
	Основні витрати	x	x		18477
6	Накладні витрати	x	5,0 % (від основних витрат)	18477*5,0%	923
7	Страхування туристів від нещасних випадків	x	5,0 % (від основних витрат)	18477*5,0%	923
8	Прибуток	x	30 % (від основних витрат)	18477*20%	3695
9	Загальна вартість туру	2401	10		24018

Таким чином, вартість туру для одного туриста становить 2401 грн. у поточних цінах.

Деснянська Оболонь – унікальна природна пам'ятка України, що має статус заповідного об'єкту. Включає в себе кілька десятків річок, які протікають по території двох областей: Чернігівської та Сумської. Чудові краєвиди, мальовнича природа та кристально чиста вода численних водойм заповідника ідеально підійде для подорожі сім'єю і зеленого туризму.

Тихі і маловідомі місця для відпочинку на природі сьогодні дуже актуальні, особливо, для любителів риболовлі. Адже в водах заповідника мешкають понад 35 видів риби: щука, язь, короп, карась, сом, окунь, бичок,

лещь, краснопірка, тюлька, в'юн, вугор, судак і багато інших.

В Десні зустрічаються і цінні види риб, що занесені до Червоної книги України до таких відносяться: стерлядь та марена. Якщо цікавить великий улов, тоді найкраще прямувати в село Карповичі або місто Путивль.

Деснянська Оболонь – це не тільки можливість порибалити, але й добре відпочити на природі за містом зі своїм наметом. Заповідник Деснянська Оболонь може стати для вас найкращим рішенням відпочинку на природі.

Тур доволі економічний і для людини, яка вже має в своєму розпорядженні намети, казан та інше спеціальне знарядження обійдеться тільки в ціну харчів взятих з собою та в вартість проїзду.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження про екологічний туризм Чернігівської області можна зробити наступні висновки.

1. Екологічний туризм – це вид туристичної діяльності де є мінімальний антропогенний вплив на природне середовище та яка спрямована на ознайомлення, вивчення і збереження природи.

2. Чернігівська область має потужний туристичний потенціал – понад 650 об'єктів. Серед складових елементів туристично-рекреаційного потенціалу регіону варто відзначити такі визначні пам'ятки садово-паркового мистецтва як Качанівський і Сокиринський палацово-паркові комплекси. Непересічну роль мають Тростянецький дендропарк, Міжрічинський регіональний ландшафтний парк, Мезинський та Ічнянський національні природні парки.

3. Для відновлення лісового фонду України з метою розвитку екологічного туризму, безумовно, потрібна велика міжнародна допомога. Успішно триває реформа галузі, створюються механізми для залучення інвестицій та мобілізації ресурсів, потрібних для відновлення.

4. Окрім інтересів туристів, йдеться ще й про досягнення суспільних цілей. Змістовою частиною екотуризму є взаємодія з місцевим населенням, що призводить до більш сприятливих економічних умов у відвідуваних районах.

5. Сучасний етап розвитку лісомисливської галузі Чернігівської області характеризується наступними тенденціями: загальне падіння галузі (військові дії це посилили) та висока збитковість. Однак і при цьому варто наголосити, що мисливське господарство регіону і зараз має всі необхідні природно-географічні та економічні умови для покращання ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенєва Є.І., Кусков А.С., Жданова Л.К. Екологічний туризм як концепція і компонент іміджевої політики туристського регіону. URL: https://tourlib.net/statti_tourism/arsenjeva4.htm.
2. Бочкарьова Т.В. Екотуризм: аналіз існуючого міжнародного досвіду. URL: https://tourlib.net/statti_tourism/bochkareva.htm.
3. Бутко М. П., Самко О. О. Особливості формування та функціонування регіонального ринку туристичних. *Продуктивні сили і регіональна економіка*. 2008. Ч. 2. С. 53-64.
4. Виговська В. В., Музика В. В., Малей Е. Б. Сучасний стан мисливського господарства Чернігівської області: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1 (17). С. 118-125.
5. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. *Екологічні науки*. 2012. № 2. С. 119-129.
6. Воробйова О.А., Харічков С.К. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду України. Одеса.: ІПРЕЕД НАНУ, 2009. 36 с.
7. Всесвітня туристична організація. Офіційний веб-сайт. URL: <http://unwto.org/>.
8. Гамор Ф. Про підвищення ролі природоохоронних установ у розв'язанні проблем сталого розвитку в Україні. *Зелені Карпати*. 2009. №1-2. С. 16-18.
9. Гетьман В. І. Екотуризм у національних парках. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність. *Екологічний вісник*. 2002. № 7. С. 24-28.
10. Гетьман В.І., Лук'янова Л.Г. Сталий розвиток екотуризму на

природно-заповідних територіях чорноморського регіону України. *Екологічний туризм на півдні України: досвід, можливості, перспективи*. 2006. №1. С.4-9.

11. Гетьман В. Г. Структурно-функціональне управління заповідною справою. *Персонал*. 2006. № 4. С. 66-73.

12. Гетьман В. І. Теоретико-методичні питання визначення рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій. *Екологічний вісник*. К.: ВЕЛ, 2004. № 4. С. 4-8.

13. Глушко В. Вектор розвитку туризму в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. №2. С. 64-75.

14. Гольонко Р. А. Правові проблеми управління у сфері функціонування та розвитку біосферних заповідників України. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 2 (10). С. 1-19. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/download/7>.

15. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування : [моногр.]. Київ : РВПС України НАН України, 2008. 280 с.

16. Даниляк О. О. Понятійно-категоріальний апарат державного управління у сфері природно-заповідної справи: становлення та утвердження. *Економіка та держава*. 2008. № 9. С. 96-99.

17. Дендрологічний парк «Тростянець». URL: https://museum-portal.com/ua/muzeyi/229_dendrologichniy-park--trostyanec-.

18. Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=16893&tp=1&pg>.

19. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.

20. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. посібник. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.

21. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин. *Економічна та соціальна географія*. К., 2001. С. 89-95.
22. Дребот О. І. Система державного управління природно-заповідним фондом України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 205-209. URL: http://re.gov.ua/re201104/re201104_205_DrevotOI.pdf.
23. Дудник І.М. Соціально-економічна екологія. Полтава: ПІБ, МНТУ, 2013. 248 с.
24. Дудникова І. І. Концепція заповідної справи: сутність, значення, основні тенденції становлення і формування. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. №50. С. 231-242.
25. Екологічний паспорт Чернігівської області. 2022 р. URL: <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15800&tp=1&pg>.
26. Екологічний туризм у м. Чернігові та Чернігівській області. URL: <http://ekoturizminchernigiv.blogspot.com/>.
27. Екологічний туризм та національні природні парки України // Українська асоціація активного та екологічного туризму. URL: http://pryroda.in.ua/files/2015/03/Katalog_UAETA2015_spring.pdf.
28. Європейський зелений курс і кліматична політика України : аналіт. доп. / [С. П. Іванюта, Л. М. Якушенко] ; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. Київ : НІСД, 2022. 95 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>.
29. Звіт про фінансові результати Чернігівського ОУЛМГ у 2022 році. URL: <https://n.forest.gov.ua/novini/zvit-pro-finansovi-rezultati-za-2022-rik/>.
30. Зінко Ю.В., Гетьман В.І. Проблеми зрівноваженого туризму у національних парках України. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/zinko5.htm.
31. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. К. : НІСД, 2020. 110 с.
32. Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область. К.: Головна

редакція УРЕ АН УРСР, 1972. 697 с.

33. Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ : Б.в., 2008. 16 с.

34. Ічнянський національний природний парк: офіційний сайт. URL: <http://ichn-park.in.ua>.

35. Коценко К.Ф., Громоздова Л. В. Сільський та екологічний туризм: сучасні тенденції та роль у підвищенні рівня соціально-економічного розвитку сільського населення України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. С. 22-30.

36. Кудряшова К., Рябуха Г. Перспективи розвитку екологічного туризму в Чернігівській області. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. №1 (25). С. 63-70.

37. Логвин М.М. Урбанізаційні процеси у світі як стимул для сталого розвитку туризму. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія “Економічні науки”. 2017. №3 (81). С. 131-141.

38. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О.Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

39. Любонько Т. В. Формування організаційно-економічного механізму розвитку екологічного туризму/ *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3761>.

40. Мезинський національний природний парк: офіційний сайт. URL: <http://mezinpark.com.ua>.

41. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/>.

42. Мудрак О. В. Інноваційні підходи щодо створення раціональної системи природних парків як об'єктів екологічної мережі (на прикладі Поділля). *Екологічний вісник*. К.: ВЕЛ. 2007. № 6. С. 26-29.

43. Національний музей народної архітектури та побуту України. URL: <https://pyrohiv.org.ua/>.

44. Олійник Я. Б., Гетьман В. І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. *Вісник Київ. націон. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Сер. геогр. 2002. Вип. 48. С. 5-11.

45. Опанасюк Ю. А., Матвєєва Ю. Т. Управління сферою рекреації в міських агломераціях. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1538>.

46. Павлун Ю. І. Удосконалення державного управління природно-заповідним фондом України. *Публічне адміністрування: теорія і практика : наук. пр.* 2011. № 1 (5). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zvirk/2011-01\(5\)/11pyizfu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zvirk/2011-01(5)/11pyizfu.pdf).

47. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. 352 с.

48. Парк природи «Беремицьке». URL: <https://beremytske.com.ua>.

49. Північне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства. URL: <https://n.forest.gov.ua/mislivstvo/>.

50. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>.

51. Поливач К. А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених міст України [Текст]. *Український географічний журнал*. 2005. № 1. С. 55-62.

52. Природно-заповідний фонд України. Офіційний сайт. URL: <http://pzf.menr.gov.ua/>.

53. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* [Текст]. 2004. №13. Ст. 180.

54. Про екологічну мережу України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2004, № 45. Ст. 502. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>.

55. Проект моделі реформування і розвитку мисливського господарства України. Жовтень 2015. URL: <https://www.slideshare.net/enpifleg/ss-65435331>.

56. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів та об'єктів Мезинського НПП. Харків, 2010. Т. 1. Пояснювальна записка, Кн. I. 254 с.

57. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2000. № 47. Ст. 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>.

58. Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 №1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2015-%D0%BF#Text>.

59. Про заходи державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади. Указ Президента України від 29.04.2021 №180/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0031525-21#Text>.

60. Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України. Постанова Кабінету міністрів України від 12 травня 1997 р. № 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF#Text>.

61. Про охорону навколишнього природного середовища (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

62. Про природно-заповідний фонд України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1992. № 34. Ст. 502). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.

63. Про стимулювання розвитку регіонів (зі змінами та доповненнями) [Текст]. Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. *Відомості Верховної*

Ради. К., 2005. № 51. Ст. 548.

64.Про туризм: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1995. №31. Ст. 241 (в редакції від 04.08.2011). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

65.Регіональна схема екологічної мережі Чернігівської області. 2017 р. URL: https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/7_sklykannia/8_sessiya/Regionalna_shema_oblasti.pdf.

66.Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: Монографія / Кол. авторів; ред. Н. П. Мешко, В. Є. Редько, О. П. Крупський. Дніпро, 2016. 321 с.

67.Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Рахів, 11-13 листопада 2008). Ред. колег: Гамор Ф.Д. (відп. ред.) та ін. Рахів, 2008. 510 с.

68.Розв'язана росією війна лише за півроку призвела до знищення двох мільйонів гектарів українського лісу. Ліси Чернігівщини. Часопис Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства. 2022. №3 (64). URL: https://n.forest.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lisy-Chernigivschiyny_3_2022_7.pdf.

69.Русєва К.І., Русєв Р.І. Причорномор'я як ресурс екотуризму. *Екологічний туризм на півдні України: досвід, можливості, перспективи*. 2006. №1. С.16-19.

70.Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її 5. оптимізації / [Т.Л. Андрієнко, В.А. Онищенко, М.Л. Клестов та ін.]; під ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко. К.: Фітосоціоцентр, 2001. 60 с.

71.Ситник К.М., Чопик В.І. Біоцентризм і глобалізм. *Вісник НАН України*. 2009. №12. С.8-12.

72.Соловяненко Н. Наукові засади раціонального використання

земельних ресурсів та охорона навколишнього середовища в Україні на шляху до європейської інтеграції [Текст]. *Землевпорядний вісник*. 2014. №6. С. 38-41.

73. Соціальна мережа «Instagram». URL: <https://www.instagram.com>.

74. Соціальна мережа «Тікток». URL: <https://www.tiktok.com>.

75. Статистична звітність Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства. Форма 2 – ТП Мисливство за 2013-2017 рр.

76. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2020. 465 с.

77. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2021. 454 с.

78. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2022. 447 с.

79. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2023. 387 с.

80. Статівка О. О. Актуальні питання державного управління природно-заповідним фондом України. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35. Ч. 2, т. 2. С. 58-62.

81. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

82. Тарасова В. В., Нестерчук І. К., Ковалевська І. М., Осіпчук А. С. Географія туризму: Екологічний туризм: підр. Житомир, 2021. 252 с.

83. Терехух А. А., Хім'як М. Ю. Сутність та значення екологічно-

туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: зб. наук. праць. 2012. № 727. С. 449-454.

84. Тітова С. В. Управління та охорона земель природно-заповідного фонду України. URL: http://maptimes.inf.ua/CH_16/5.pdf.

85. Туристична галузь Чернігівщини / Чернігівська обласна державна адміністрація. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=1756&tp=1>.

86. Туристична діяльність в Україні у 2020 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2021. – 78 с.

87. Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфіненка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.

88. Туристичний сезон 2022 року. URL: <http://surl.li/gitfi> (дата звернення: 19.05.2024).

89. Управління природоохоронною діяльністю : [навч. посіб.] / Л. П. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Ю. Г. МАСІКЕВИЧ, В. Д. СОЛОДКИЙ та ін. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. С. 222-247.

90. Чернігівська обласна рада. Офіційний сайт. URL: <https://chor.gov.ua/>.

91. Чернігівщина туристична. Офіційний сайт. URL: <https://chernihivregion.travel/places/>.

92. Царик Л.П. Природні національні та регіональні ландшафтні парки як складові елементи природоохоронного та рекреаційного комплексів Тернопілля. *Наукові записки ТНПУ*. Серія: географія. Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ, 2004. № 3. С.176-181.

93. Шабардіна Ю. В. Організаційно-економічний механізм розвитку рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 2(74). С. 126-133.

94. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села.

Національний інститут стратегічних досліджень. URL:
https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf.

95.Introducing Financial Services from Insider Intelligence. URL:
<https://www.insiderintelligence.com>.

96.Gain Valuable Insights on the Greater App Economy. URL:
<https://sensortower.com>.

97.Sardak S. Global innovations in tourism / S. Sardak, V. Dzhyndzhioian,
A. Samoilenko // Innovative Marketing. 2016. № 3. P. 45–50.

98.The International Ecotourism Society. URL: <https://ecotourism.org>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Національні природні парки

Таблиця А.1

Мережа національних природних парків в Україні, за [52]

№ з/п	Назва НПП	Рік створення	Адміністративно-територіальна приуроченість	Фізико-географічна приуроченість	Площа, га
1	Карпатський	1980	Івано-Франківська обл.	Українські Карпати	50495
2	Шацький	1983	Волинська область	Поліський край	48977
3	Синевір	1989	Закарпатська область	Українські Карпати	40400
4	Азово-Сиваський	1993	Херсонська обл., АР Крим	Південностепова підзона	57400
5	Вижницький	1995	Чернівецька область	Українські Карпати	7928
6	Подільські Товтри	1996	Хмельницька область	Західноукраїнський край	261316
7	Святі гори	1997	Донецька область	Північностепова підзона	40589
8	Яворівський	1998	Львівська область	Західноукраїн-ський край	7108
9	Деснянсько-Старогутський	1999	Сумська область	Поліський край	16215
10	Сколевські Бескиди	1999	Львівська область	Українські Карпати	35261
11	Ужанський	1999	Закарпатська область	Українські Карпати	39159
12	Гуцульщина	2002	Івано-Франківська обл.	Українські Карпати	32271
13	Галицький	2004	Івано-Франківська обл.	Західноукраїн-ський край	14685
14	Гомільшанські ліси	2004	Харківська область	Північностепова підзона	14315
15	Ічнянський	2004	Чернігівська область	Лісостепова зона	9666
16	Великий луг	2006	Запорізька область	Північностепова підзона	16756
17	Мезинський	2006	Чернігівська область	Поліський край	31035
18	Голосіївський	2007	м.Київ	Лісостепова зона	4521
19	Припять-Стохід	2007	Волинська область	Поліський край	39216
20	Нижньодністровський	2008	Одеська область	Середньостепова підзона	21311
21	Зачарований край	2009	Закарпатська область	Українські Карпати	6101
22	Залісся	2009	Чернігівська область	Поліський край	14836
23	Білозерський	2009	Київська, Черкаська обл. і..	Лісостепова зона	7014
24	Слобожансь-кий	2009	Харківська область	Лісостепова зона	5244
25	Пирятинський	2009	Полтавська область	Лісостепова зона	12028
26	Джарилгацький	2009	Херсонська область	Південностепова підзона	10000
27	Дворічанський	2009	Харківська область	Лісостепова зона	3131
28	Черемоський	2009	Чернівецька область	Українські Карпати	7117
29	Сіверсько-Донецький	2009	Луганська область	Північностепова підзона	7007
30	Дермансько-Острозький	2009	Рівненська область	Західноукраїнський край-	1648
31	Кременецькі гори	2009	Тернопільська область	Західноукраїнський край	6951
32	Чарівна гавань	2009	АР Крим	Кримський степовий край	10900
33	Нижньосульський	2009	Черкаська, Полт. об-ті..	Лісостепова зона	18635
34	Північне Поділля	2009	Львівська область	Західноукраїн-ський край	15588
35	Білобережжя Святослава	2009	Миколаївська область	Південностепова підзона	35223
36	Кармелюкове Поділля	2009	Вінницька область	Лісостепова зона	16518

Таблиця Б. 1

Господарська діяльність у мисливських угіддях , за [4]

Показники господарської діяльності користувачів в мисливських угідь Чернігівської області № з/п	Користувачі	Площа наданих у користування мисл. угідь, га	Надходження від ведення м/г, грн	Загальні витрати на ведення м/г, грн	Термін користування мисл. угіддями
1	ДП «Борзнянське л/г»	107120	266580	455027	2012-2037
2	ДП «Городнянське л/г»	5240	20000	292535	2012-2037
3	ДП «Добрянське л/г»	7120	31100	222300	2012-2037
4	ДП «Корюківське л/г»	17010	10200	411405	2012-2037
5	ДП «Н.-Сіверське л/г»	21487	7600	223700	2013-2038
6	ДП «Прилуцьке л/г»	9660	47417	321236	2012-2037
7	ДП «Семенівське л/г»	21679	26400	126100	2012-2037
8	ДП «Холминське л/г»	23524	19670	340300	2013-2038
ОУЛМГ - всього		212840	428967	2392603	
9	МРП «Бахмацьке»	191100	511020	507494	2002-2027
10	МРП «Бобровицьке»	95800	359486	356570	2002-2027
11	МРП «Коропське»	94500	304785	306985	2002-2027
12	МРП «Корюківської р/о УТМР»	82100	198050	276554	2002-2027
13	МРП «Новгород-Сіверське»	138600	307010	512700	2002-2027
14	МРП «Носівське»	57800	147160	286746	2002-2027
15	МРП «Прилуцьке»	211700	769062	744217	2002-2027
16	МРП «Семенівське»	118400	403350	401929	2002-2027
17	МРП ЧОО УТМР	851400	3115550	3085817	2002-2027
УТМР -всього			1841400	6115473	6479012
18	ТОВ СМРП «Динамо»	13350	575000	573093	2006-2031
19	ТОВ МРП «Ічня»	84000	238103	249075	2002-2027
20	ТОВ «Великий Бір»	25783	1170607	1259335	2001-2026
21	ТОВ «Кобижча-М»	12110	18500	606800	2002-2027
22	ТОВ «Міжрічине»	12200	314160	198238	2009-2034
23	ТОВ «Лукомщина»	2100	0	0	2003-2028
24	ТОВ «Вершина»	17800	398940	676417	2003-2028
25	ТОВ «Каштан»	12300	9550	40652	2003-2028
26	ТОВ «Єлінський ліс»	33700	650370	641984	2003-2028
27	ТОВ СМГ «Вепр»	29580	399998	402236	2003-2028
28	ТОВ «Земля і Воля-М»	16800	108000	174685	2004-2029
29	ТОВ СЛГ «Авангардліс»	16200	11700	971812	2002-2027
30	ТОВ СМРП «Придеснянське»	44100	223515	223394	2004-2029
31	ТОВ «Любичь»	21100	21670	1001193	2003-2028
32	ТОВ МГ «Орішне»	15060	431690	454270	2003-2028
33	ТОВ «Вересоч»	13600	6000	189936	2004-2029
34	ТОВ «Лісагроінвест»	9300	242100	255920	2004-2029
35	ТОВ СМГ «Орлан»	15000	35347	45186	2004-2029

36	ТОВ МГ «Бізон»	26500	250947	254428	2004-2029
37	ТОВ «ПВХ-Пласт»	16500	358570	407093	2004-2029
38	ТОВ СМРП «Озерне»	4800	55680	55680	2006-2031
39	ТОВ МГ «Чудівське»	13560	667300	717353	2007-2056
40	ПСМП «Полісся-2003»	9500	8000	110000	2007-2032
41	СП «Бересна»	16700	130500	156900	2004-2029
42	ПП «Свішень»	4500	22490	34491	2006-2031
43	ТОВ «Лисяча нора»	41800	653383	603117	2009-2034
44	ДП «ТШПКР»	29107	2374954	1929688	2004-2029
45	ТОВ МГ «Плисецьке»	5650	72500	67900	2009-2034
46	ТОВ СМП «Максим»	6550	0	1213839	2009-2034
47	ТОВ СМП «Тужар»	6890	129000	129062	2009-2034
48	ТОВ СМП «Моровське»	8583	119000	118868	2009-2034
49	ТОВ СМП «Гончарівське»	6949	0	398347	2009-2034
50	ТОВ СМРП «Деснянське»	28850	337700	1542887	2009-2034
51	ТОВ СМРП «Залісся»	4300	511159	520855	2010-2035
52	ТОВ СМГ «Олешнянське»	9160	44185	44120	2010-2035
53	ТОВ «Добрянкаінвестліс»	8260	3200	255458	2010-2035
54	ТОВ СМП «Рись»	14900	735000	654648	2010-2035
55	ТОВ МРП «Єгер»	17786	85546	148879	2011-2036
56	ТОВ ПГ «Бреч»	11200	30000	642343	2012-2037
57	ТОВ МГ «Барс»	6062	4600	97645	2012-2037
58	ТОВ МГ «Лісове»	4168	186937	243259	2012-2037
59	ТОВ «Олександрівське МГ»	9800	91275	170285	2012-2037
Інші - всього		706158	11727176		18480971
Чернігівська - всього		2760398	18271616		27352586

Додаток В
Структура земельного та лісового фонду Чернігівської області
Таблиця В.1

Структура земельного фонду Чернігівської області [65]

Категорії земель та види земельних угідь	2015 рік	
	усього, тис.га	% до загальної площі території
Категорії земель за основним цільовим призначенням		
Загальна площа території регіону	*	100
з них:	*	
землі сільськогосподарського призначення	*	
землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	*	
землі оздоровчого призначення	*	
землі рекреаційного призначення	*	
землі лісогосподарського призначення	*	
землі водного фонду	*	
Види земельних угідь		
Загальна площа земель	3190,3	100
з них:		
Сільськогосподарські угіддя, з них:	2067,5	64,8
рілля	1419,2	
перелogi	34,8	
сіножаті	306,1	
пасовища	282,9	
багаторічні насадження	24,5	
Землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	24,1	0,8
болота	129,7	4,1
яри	3,7	0,1
Чагарникова рослинність природного походження	49,1	1,5
Ліси та інші лісовкриті землі, з них:	691,4	21,7
земельні лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю	663,2	
Води	68,0	2,1
Інші землі	156,8	4,9

Таблиця В.2

Лісовий фонд регіону в розрізі земель цільового призначення та категорій земель (станом на 01.01.2023 року),
[65]

№ з/п	Найбільші постійні лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі у Чернігівській області, у користуванні яких є лісові ділянки, землі запасу	Загальна площа, га	Лісові землі, тис. га						
			вкриті лісовою рослинністю		не вкриті лісовою рослинністю				усього лісових земель
			усього	із них лісові культури	незімкнуті лісові культури	зруби	галявини, біополяни	лісові дороги, просіки, розриви	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Землі лісогосподарського призначення									
1.	Державні підприємства Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства	418002	362,9	236,9	10,4	3,6	1,3	5,6	400,6
2.	КП «Чернігівоблагроліс»	173871,0	159,485	72,849	3,53	1,798	4,086	0,858	169,757
3.	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	26963,8	22,7	11,4	1,1	0,1	0,1	0,5	24,9
II. Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення									
1.	Державні підприємства Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства	93240,5*	-	-	-	-	-	-	-
2.	КП «Чернігівоблагроліс»	8338,0	7,564	2,985	0,048	0,065	0,211	0,061	7,949
3.	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	12426,0	10,1	3,7	0,3	0,1	0,1	0,2	10,8
III. Землі іншого призначення									
	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* – інформація станом на 01.01.2022

Таблиця В.3

Лісовідновлення за 2022 рік (у розрізі лісокористувачів, власників лісів), [65]

№ з/п	Найбільші лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі у Чернігівській області, у користуванні яких є лісові ділянки	Лісовідновлення, га			
		у тому числі			
		посадка лісу, га	посів лісу, га	природне відновлення лісу, га	усього
1	2	3	4	5	6
1	Державні підприємства Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства	1838,5	14,8	262,3	2115,6
2	КП «Чернігівоблагроліс»	370,7	-	270,9	641,6
3	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	219,0	-	8,9	227,9
4	Усього	2428,2	14,8	542,1	2985,1

Таблиця В.4

Лісорозведення (створення нових лісових насаджень) за 2022 рік
(у розрізі лісогосподарських підприємств), за [65]

	Лісокористувачі, власники лісів	Створення нових лісових насаджень, га						
		лісорозведення, га					природне самозаліснення земель, га	усього обліковано нових лісів, га
		у тому числі посадка/посів, га				усього		
		заліснення непродуктивних земель, га	заліснення ярів, балок, кар'єрів, га	заліснення інших земель, га	створення полезахисних лісових смуг, га			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Державні підприємства Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства	29,4	-	-	-	29,4	-	29,4
2	КП «Чернігівоблагроліс»	-	-	-	-	-	-	-
3	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	-	-	-	-	-	-	-
4	Усього	29,4	-	-	-	29,4	-	29,4

Таблиця В.5

Загиблі лісові культури, насадження та незімкнуті лісові культури природного відновлення за 2022 рік, за [65]

Назва	Лісокористувачі та землекористувачі, які мають у користуванні лісові ділянки			Усього
	Державні підприємства Чернігівської області, які входять до сфери впливу Держлісагентства	КП «Чернігівоблагроліс»	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	Усього
1	2	3	4	5
1. Усього загиблих лісових насаджень, га	-	2,0	185,3	187,3
у тому числі від:пожеж	-	-	70,6	70,6
несприятливих погодних умов	-	-	-	-
хвороб та шкідників лісу	-	2,0		2,0
господарської діяльності людини (забудова, лінії електропередач, затоплення, газопроводи тощо)	-	-	-	-
з них загиблих лісових культур, га	-	2,0	114,7	116,7
у тому числі від: пожеж	-	-	74,4	74,4
несприятливих погодних умов	-	-	8,6	8,6
хвороб та шкідників лісу	-	2,0		2,0
господарської діяльності людини (забудова, ліній електропередач, кар'єри, газопроводи тощо)	-	-	-	-
Інше	-	-	31,7	31,7
2. Усього загиблих незімкнутих лісових насаджень, га	-	-	-	-
3. Усього пошкоджених, загиблих ділянок природного поновлення, га	-	-	-	-